

Vårdnadstvisten

– med barnet i fokus?

En journalistisk dokumentation av Roks konferens om vårdnad och umgänge 2011

Innehåll

Förord	5
Inledning	8
Vårdnad – lagstiftningens väg	11
Gudrun Nordborg	
» Barnfrid och kvinnofrid – motsättningar, samband och visioner om vårdnad och umgänge«	13
Nea Mellberg	
» Sexuella övergrepp – barns utsatthet och mödrars dilemman«	20
Anna Kaldal	
» Riskbedömningar i vårdnadsmål«	28
Eva Diesen	
» Misstanke om övergrepp och vårdnadstvist«	35
Eva Kornhall	
» Effektiva sätt att tysta barn med icke evidensbaserade irrläror«	42
Jennifer Hoult	
» Parental alienation syndrome: vetenskap och amerikansk lag«	49
Anna Norlén	
» Hur påverkas barn av svåra konflikter mellan föräldrar?«	56
Claes Bergdahl	
» Utrikesdepartementets roll i barnbortförandeärenden«	62
Annika Rejmer	
» Vilket stöd finns för mammor i vårdnadsprocessen?«	66
Lynne Harne	
» Våldsamma faders föräldraskap och värnandet om deras barn«	73

ISBN 978-91-978071-6-6

SKRIBENT OCH REDAKTÖR *Katarina Hörlin*

GRAFISK FORM *Viktor Meidal, Rejäl Kommunikation AB*

ILLUSTRATION PÅ OMSLAG *Stina Wirsén*

TRYCK *Eko Reklam, Älmeboda, 2012*

© Roks 2012

Hornsgatan 66, 118 21 Stockholm

www.roks.se, info@roks.se

Riksorganisationen
för kvinnojourer och
tjejjourer i Sverige

Förord

Alltsedan de första kvinnorna kom till våra kvinnojourer i slutet av 1970-talet har vi fått kunskap om hur kvinnor och barn har det i familjer där mannen tog sig rätten att slå och hota. Då, för 30 år sedan, hade familjerätterna förståelse för vad våldet gjorde med de utsatta. De flesta familjerättssekreterare förstod att det i ett akut läge inte var bra för barnen med ett umgänge med den våldsamme föräldern.

År 1991 kom en ny skrivning i Föräldrabalken om att gemensam vårdnad ska väljas om inte någon förälder motsatte sig detta.

Tanken med gemensam vårdnad är god. Barnen ska ha rätt till båda föräldrarna. De absolut flesta klarar av en separation och att samtidigt ha barnens bästa för ögonen. De vi pratar om på Roks vårdnadskonferens är de pappor som använder sig av barnen för att behålla makten och kontrollen över kvinnan när hon äntligen har lyckats lämna honom på grund av hans hot och våld.

Efter den nya skrivningen i Föräldrabalken märkte jourkvinnorna snart att de stödsökande kvinnorna kände sig pressade att välja gemensam vårdnad trots våldet pappan utsatt dem för. Underliga parallellprocesser uppstod. Å ena sidan förväntades kvinnan anmäla sin man för polisen, å andra sidan samarbeta med honom på familjerätten. Trots att polisen utredde mannen för brott mot kvinnan och ibland även barnen, betraktades han som en bra pappa. Kvinnorna fick ofta höra ”bara för att han misshandlar dig behöver han inte vara en dålig pappa!” Kunskapen om att barnen for illa av att bevittna pappans våld mot mamman fanns inte officiellt - även om vi på jourerna kunde se det med egna ögon. Vi såg barn som vägrade träffa pappa, som skadade sig själva, som var överaktiva eller helt passiva.

Ingen kunde lova dem att de slapp träffa pappan, inte mamman och rakt inte vi på kvinnojourerna. Det var hjärtskärande scener vi fick bevittna när barnen klängde sig fast på mamman, sparkade och skrek ”jag vill inte träffa pappa!”

Ibland stötte vi på familjerättssekreterare som i det längsta försökte stötta kvinnan och barnen i att inte behöva umgås med den våldsamme pappan. Det slutade alltid med att de fick ge upp.

Under denna tid växte en annan rörelse fram med förebilder i USA; fadersrättsrörelsen. Mycket i denna rörelse var bra. Den lyfte fram pappors ansvar för sina barn och barns rätt till två goda föräldrar. Men en falang av fadersrättsrörelsen var och är än idag aggressiv. Den falangen fick väldigt snabbt gehör när den talade om den hämndlystna mamman som av ren elakhet förtalar pappan inför barnet. Den spann på fördomar om härsklystna kvinnor och fick en skrämmande spridning. Vi började se snarlika resonemang i våra domstolar och familjerätter.

Roks anordnade år 1998 en tribunal där kvinnor vittnade om konsekvenserna för dem och barnen, när gemensam vårdnad mer eller mindre tvingades på dem trots att de utsatts för våld av pappan. Inbjudna var personer inom socialtjänsten, politiker och andra praktiker. Konferensen dokumenterades i skriften ”Tills döden skiljer oss åt”.

Våra varningar vägde inte tungt nog. 1998 ändrades regelverket så att domstolen kunde döma till gemensam vårdnad mot den ene förälderns vilja.

En studie från år 2002 visade att tingsrätterna regelbundet dömde till gemensam vårdnad mot mammans vilja - även där pappan dömts för våld mot mamman – trots att risken för att barn kan komma att fara illa ska beaktas.

Kvinnojourerna har under alla år sett hur illa barn och mammor far när pappan utövar våld mot dem. Det vore naturligt att de som utsätts för våld och hot i en familj får allt stöd samhället kan erbjuda. När den nya lagen om vårdnad, boende och umgänge kom år 2006 var vi förhoppningsfulla. Äntligen skulle barnperspektivet genomsyra rättsskipningen! Det blev inte så.

Barnens egna erfarenheter och vilja ignoreras fortfarande i rättsalen. Det saknas alltså kunskap om våldets skadeverkningar hos samhällets aktörer. Naturligtvis finns goda exempel inom såväl socialtjänst och psykiatri som rättväsende. Problemet är att kvinnors och barns liv i dag hänger på att de träffar rätt myndighetsperson, vid rätt tillfälle.

Roks föreslår därför att samtliga domar efter 2006 analyseras utifrån ett barnperspektiv.

Angela Beausang, ordförande Roks

Inledning

I en vårdnadstvist ska barnens bästa vara vägledande. Barnets bästa är en balansgång mellan rätten till familjeliv och rätten att växa upp skyddad från våld och övergrepp. Den här balansgången påverkar vårdnadsprocessens utformande: vilka utredningsbefogenheter en myndighet har, vem som bär bevisbördan när man hävdar övergrepp och våld, förklarar Anna Kaldal, doktor i processrätt på följande sidor. Hon är en av alla de föreläsare, som framträdde under Roks konferens ”Vårdnadstvisten – med barnet i fokus?” i oktober, 2011.

Under konferensen talade forskare, advokater, psykologer och rättssociologer från Sverige, USA och Storbritannien, om vårdnadstvister där mamman är eller har varit utsatt för våld av pappan.

Denna skrift är en dokumentation av dessa föredrag. Den bygger på vad som förmedlades av föreläsarna under konferensen och ett urval av varje föreläsning har gjorts. Dessvärre har vi av upphovsrättsliga skäl inte kunnat ta med Elisabet Näsmans föredrag, som bygger på den nyutkomna undersökningen ”När barn som upplevt våld möter socialtjänsten – om barns perspektiv, delaktighet och giltiggörande”. Hon och Maria Eriksson har intervjuat 17 barn vars föräldrar befann sig i en vårdnadstvist och där våld förekommit i hemmet om hur barnen upplevde samtalen med utredaren på familjerätten. Resultatet av deras undersökning blev att i många fall fungerar samtalen bra, men det förekommer också att utredarna för att skona barnet inte ens berör våldet. Barnen kan ibland lämnas oskyddade och ohörda.

År 2006 genomfördes en stor vårdnadsreform i Sverige. Ett av syftena var att minska antalet vårdnadstvister. Resultatet blev rakt

motsatt. De ökade med 35 procent. Idag får ungefär 7 000 barn varje år vara med om att deras föräldrar strider i domstol om vårdnad, boende och umgänge. Rättssociolog Annika Rejmer lyfter frågan om vilket stöd föräldrarna får i vårdnadsprocessen.

Barnen, vilket stöd får de? I den välfungerande familjen är det i hemmet, som barnet hämtar kraft och trygghet. När mamma och pappa tvistar om vårdnaden, och den ena föräldern dessutom utsätter den andra för övergrepp och våld, faller barnets trygghetssystem. Barnet kan traumatiseras och psykolog Anna Norlén på BUP Grinden konstaterar att felaktigt stöd till traumatiserade barn i bästa fall blir meningslöst, i värsta kan göra skada.

Flera föreläsare tar upp mytbildningen kring att mammor anklagar pappor för sexuella övergrepp mot barnen, som ett vapen i vårdnadstvister. Nea Mellberg, universitetslektor i genusvetenskap, visar i sitt föredrag att processen för en mamma att ta in insikten att barnet kan ha utsatts är lång och smärtsam.

”Inte det också”, skrek en mamma när hon fick veta att mannen som misshandlat henne i flera år också hade utnyttjat hennes döttrar sexuellt. Steget från första misstanken att något hänt till att sätta ord på det i termer av övergrepp är långt.

Stick i stäv med vad läran om så kallad föräldraalienation, PAS, går ut på. En lära om att den ena föräldern påverkar barnet att ta avstånd från den andra. Advokat Eva Kornhall ger exempel från svenska domstolar och åklagare Jennifer Hoult från amerikanska. Båda är ense om att PAS måste bekämpas i rättssalarna.

Men hur ser då de våldsamma fäderna på sitt eget föräldraskap? På sin papparoll? Brittiska forskaren Lynne Harne har frågat dem. I sin undersökning ”Violent Fathering and the Risks to Children: the Need for Change” intervjuade Harne 20 våldsamma fäder om deras föräldraskap. Nästan alla förnekade att våldet skulle ha påverkat barnen särskilt mycket. En pappa sa att barnen grät som en konsekvens av att det förekom våld, men ansåg samtidigt att eftersom han älskade sina barn ”jämnade det ut sig”.

Varje år anmäls ungefär 4000 sexuella övergrepp mot barn i

Sverige. Advokat Eva Diesen tar i sitt föredrag upp de största bristerna i utredningarna av sexuella övergrepp.

Att föra bort ett barn kan också vara ett övergrepp. Mellan 72 och 128 nya ärenden har öppnats varje år sedan 2006 hos Utrikesdepartementet, UD, som har hand om utredningarna av barnbortföranden. Claes Bergdahl berättar vilka vägar UD kan gå för att återföra barnen till hemvistlandet igen.

I de allra flesta fall går en separation och skilsmässa att lösa på ett sätt som inte skadar barnen. Den här skriften tar upp de fall när det inte gör det. När våldet är en del av vardagen och vårdnadstvisten blir en del av övergreppen. På följande sidor möter ni några experter som ger sin bild av verkligheten och sina förslag till lösningar.

Katarina Hörlin, journalist

Vårdnad – lagstiftningens väg

1950

Föräldrabalken, FB, som fastställer rättsförhållandet mellan barn och förälder träder i kraft. Den byggde på tidigare lagar om barn utom äktenskap från 1917 och barn i äktenskap från 1920. Giftna föräldrar hade gemensam vårdnad. Då föräldrarna inte var giftna hade mamman vårdnaden.

1977

Gemensam vårdnad kan fortsätta efter skilsmässan om föräldrarna är överens om detta.

1983

Gemensam vårdnad blir obligatoriskt för giftna par vid skilsmässa. Ensam vårdnad måste begäras vid domstol. Kommunerna rekommenderas att ge samarbetssamtal till föräldrar som inte kommer överens.

1991

Gemensam vårdnad ska fortsätta efter skilsmässa om ingen motsätter sig detta.

1998

Det blir möjligt för domstolar att döma till gemensam vårdnad även mot den enas vilja. En undersökning från 2002 visar att tingsrätterna regelmässigt dömde till gemensam vårdnad mot mammans vilja även när pappan dömts för våld mot mamman.

2006

Föräldrabalken, FB, ändras. Risken för att barnet eller andra i familjen ska utsättas för våld lyfts fram. Så här lyder den nya lagtexten:

Föräldrabalken 6 kap. Om vårdnad, boende och umgänge:

1 § Barn har rätt till omvårdnad, trygghet och en god fostran. Barn skall behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling.

2 a § Barnet bästa skall vara avgörande för alla beslut om vårdnad, boende och umgänge.

Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid

- risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnet olovligen förs bort eller hålls kvar eller annars far illa, och

- barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna.

Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av barnets ålder och mognad.

2011

Regeringen föreslår att det inte ska krävas godkännande från båda föräldrarna för att barn ska få vissa typer av vård, stöd och hjälp. Idag krävs att båda föräldrarna är överens om barnet ska få hjälp av sociala myndigheter eller BUP, barn och ungdomspsykiatri. Lagändringen föreslås träda i kraft i maj 2012.

Källor: Föräldrabalken, FB, Statens Offentliga Utredningar, SOU 2005:43. Maria Eriksson och Elisabet Näsman "När barn som upplevt våld möter socialtjänsten – om barns perspektiv, delaktighet och giltiggörande", 2011.

»Barnfrid och kvinnofrid – motsättningar, samband och visioner om vårdnad och umgänge«

Gudrun Nordborg är jurist och informationschef på Brottsoffermyndigheten. Hon skrev den första läroboken i kvinnorätt "Kvinnors rätt" 1990. År 2010 blev hon hedersdoktor vid Umeå universitet.

Makten över kvinnan har genom historien vandrat mellan olika män. Från hennes fader till hennes make och nu ligger den hos fadern till de gemensamma barnen, förklarar Gudrun Nordborg i sitt föredrag, där hon också konstaterar att höga nivåer av sexualiserat våld mot kvinnor och barn kan samexistera med en formell jämställdhet.

- Så länge mannen är norm ser vi inte tillräckligt den destruktiva delen i maskuliniteten som ett problem.

1998 kom kvinnofridsreformerna och samtidigt en ny vårdnadslagstiftning. Medan kvinnofridsreformerna byggde på forskning om mäns våld mot kvinnor och barn, utgick vårdnadslagstiftningen från en idealfamilj, där barnens bästa tolkades som gemensam vårdnad.

- Detta medförde att den som motsatte sig gemensam vårdnad uppfattades som en dålig förälder. Men de som hade anledning att motsätta sig den var de mödrar som upplevt våld. Ofta hade även barnen involverats, säger Gudrun Nordborg.

I lagstiftningens förarbeten fanns delar av den problematiken beskriven, men fokus låg ändå på att kvinnan i en vårdnadstvist

ägnade sig åt anklagelser om våld. Inte att våldet faktiskt förekommit.

– Kvinnofridslagstiftningen fick störst genomslag för de kvinnor som inte var mödrar. Om inte kvinnor som är mödrar skyddas från våldet av mannen saknas barnfrid. Om inte barnen skyddas saknas kvinnofrid för mödrar, konstaterar Gudrun Nordborg.

Barnen upplever våldet

Det finns många myter kring mäns våld. En är att den normale svenske mannen inte skulle kunna vara våldsam. En annan att våldet beror på alkohol. En tredje är att våldet enbart förekommer i socialt svaga grupper, när det i själva verket finns i alla samhällskategorier. Även om den utsatta kvinnan finns myter. En är att hon skulle vara speciell på olika sätt.

– Det är hon inte. Hon kan vara vem som helst av oss.

En femte myt som Gudrun Nordborg nämner är att våld i nära relation saknar vittnen. Men då glömmar man barnen. De ser. De hör. De upplever våldet.

– Statistik visar att dessa väldigt allvarliga frågor inte angår en liten grupp.

47 000 kvinnor lever i en relation med en våldsam man. Minst 17 kvinnor dödas varje år i Sverige av en man som kvinnan har eller har haft en nära relation till; en kvinna var tredje vecka. Många av dem är mödrar. 10 procent av alla barn har upplevt våld i hemmet och 5 procent upplever det ofta. Gudrun Nordborg stödjer sig på Nationella trygghetsundersökningar, Brottsförebyggande rådets statistik och Barnmisshandelskommitténs betänkande, SOU 2001:72.

– Forskningen visar att det ofta är värre att se någon annan drabbas av våld än att själv vara det primära offret. Dessutom är det ännu värre att endast höra någon bli slagen.

När mamman utsattes för misshandel befann sig 85 procent av barnen i samma rum, ytterligare 13 procent hade sett eller hört misshandeln från ett annat rum. 35 procent hade sett eller hört sin mamma hotas till livet. Samtliga visste att det pågick ett psykiskt våld mot deras mamma. Det visade Else Christensens forskning från

1988, där hon intervjuat 396 barn på kvinnohus i Köpenhamn. En liknande svensk undersökning från år 2004 ”Barn som bevittnat våld mot mamma” av Kjerstin Almqvist och Anders Broberg visar att av de 74 barn som befann sig på kvinnojourer i Göteborg hade 95 procent varit i hemmet när mamman misshandlades, 77 procent i samma rum och 62 procent hade själva utsatts för fysiskt våld av mannen.

– De svåraste upplevelserna för barnet är, förutom tystnaden och hemlighållandet av övergreppen, att ingen ingripit. Barnen känner ofta ansvar att skydda mamma och inte sällan skuld för att ha orsakat våldet. Barnen dras också in i normaliseringsprocessen. Många barn får psykosomatiska symptom, för vissa kommer reaktionerna senare i livet, säger Gudrun Nordborg.

Svårt att få brottskadeersättning

År 2006 kom propositionen ”Barn som bevittnat våld”. Barnens rättigheter stärktes och de fick rätt till en särskild form av brottskadeersättning av staten, om de ”bevittnat ett brott som varit ägnat att skada tryggheten och tilliten hos barnet i dess förhållande till en närstående person”.

Exempel på brott som ger rätt till ersättning är vålds- och sexualbrott, olaga hot eller om en förälder slår sönder det gemensamma hemmet inför barnet.

Idag, fyra och ett halvt år senare, har något fler än tusen ansökningar kommit till Brottsoffermyndigheten avseende barn som bevittnat våld, varav knappt hälften kunnat få ersättning. Högsta ersättningen hittills är 40 000 kronor, men oftast har ett enstaka bevittnande ersatts med 5 000 kronor, enligt Gudrun Nordborg.

– Cirka 500 barn har fått glädje av den delen av reformen. Bland dem finns det barn som bevittnat att mamman dödat eller sexuella övergrepp på ett syskon. I några fall är det barnet självt som larmat ambulans och/eller polis.

För att barnet ska kunna få ersättning måste brottet som bevittnats ha lett till en fällande dom, eftersom det ju finns en utpekad misstänkt när det handlar om övergrepp i en nära relation. Svårigheterna

är som alltid när det handlar om straffrätt bevis och bevissäkring, förklarar Gudrun Nordborg. Dessutom behöver åtminstone förundersökningen visa att barnen funnits i närheten av våldet.

Flera skilsmässoreformer

Först 1920 blev den gifta kvinnan myndig i Sverige. Innan dess var fadern ensam vårdnadshavare för barnen. 1973 kom en stor reform om skilsmässor. Det blev ”fri skilsmässa”, som Gudrun Nordborg uttrycker det.

– Man behövde inte ange varför man ville skiljas. Tidigare gällde att den som hade skuld till att äktenskapet havererade inte kunde få vårdnaden. Det här var innan våldet fanns på den politiska dagordningen, säger hon.

– Med den sexuella revolutionen följde nya samlevnadsformer. Skilsmässor blev mer möjliga och samborelationer vanliga. En positiv fadersrättsrörelse menade att fadern borde vara delaktig i barnets liv, oavsett äktenskap.

Rörelsen fick gehör och 1977 kom en reform om att gemensam vårdnad var möjlig, oavsett om föräldrarna var gifta eller inte.

– Det här blev en succéreform. 80 procent av de som separerade valde gemensam vårdnad. 1980 kom Barnkonventionen, som jag vill påstå blev misstolkad till att föräldrar skulle ha rätt till sina barn medan den egentligen handlar om att barn ska ha rätt till bra föräldrar.

Barnkonventionens artikel 19 slår fast att varje barn har rätt att skyddas från fysiskt eller psykiskt våld, övergrepp, vanvård eller utnyttjande av föräldrar eller annan som har hand om barnet.

Föräldrabalken slår fast att barn har rätt till omvårdnad, trygghet och god fostran. Barn ska behandlas med aktning för sin person och egenart och får inte utsättas för kroppslig bestraffning.

– Där har vi agaförbudet följt av markeringen om att barn inte ska utsättas för kränkande behandling. Den som har vårdnaden ansvarar för det. Den far som är våldsam bryter allvarligt mot detta. Men den fråga som ofta uppstår är om modern inte kunde skydda barnet. Även

en våldsam fader kan uppfattas som ”good enough father” medan det vilar ett tungt ansvar på mödrarna.

En tidigare kollega till Gudrun Nordborg vid Umeå universitet, Monica Burman publicerade 2007 avhandlingen ”Straffrätt och mäns våld mot kvinnor. Om straffrättens förmåga att producera jämställdhet”.

– Burman närläser diskursivt Högsta domstolens, HD:s och hovrätternas domar och ser att de har större sympatier för gärningsmannens perspektiv. Våldet ses som en konsekvens av en för mannen känslomässigt påfrestande relation. Domarna förstår hans affekt. Till kvinnan förhåller de sig mer ifrågasättande. Hon riskerar att ses som medagerande. Delaktighet i gräl blir till provokation. Motstånd gör henne medskyldig.

Det blir ändå fällande domar. Men detta visar, enligt Nordborg, att rätten reducerar och minimerar våldet på likartat sätt som offer och förövare gör inom normaliseringsprocessen.

Kvinnan görs delaktig

Gudrun Nordborg presenterar ett rättsfall från Högsta domstolen år 2000. En man hade tidigare dömts för misshandel. Vid ett umgänges-tillfälle hade han tagit stryptag på kvinnan i dotterns närvaro, medan skolpersonal i kaos låst in sig och parets son. Mannen fick besöksförbud i relation till kvinnan.

– I vårdnadsmålet vidgår han dessutom att han bestraffat barnen, men tycker inte att det varit något brutalt våld, ”en dask i rumpan och någon örfil”. HD skriver att misshandeln som mannen dömts för begicks i en upprörd situation för 1,5 år sedan och kan inte anses innebära att fadern numera är olämplig som vårdnadshavare. Känner ni igen tendensen från Monica Burmans undersökning? HD fortsätter: ”Misshandeln får emellertid ses som ett exempel på de svårigheter som föräldrarna haft.”

Här görs kvinnan delaktig. Konflikten mellan föräldrarna var så djup att det inte gick med gemensam vårdnad. Kvinnan fick ensam vårdnad.

Gudrun Nordborg redovisar ytterligare ett rättsfall. Bakgrunden

är att en kvinna dömts för dråpförsök mot mannen begånget under en förlossningspsykos. ”Att mannen är rädd för henne är en inställning som måste respekteras. Det kan inte krävas någon direktkontakt eftersom hon har utsatt honom för så allvarligt övergrepp”, skriver HD och ger honom ensam vårdnad.

– Då tänker jag på stryptaget i det förra fallet. Var inte det också allvarligt? I den senare domen finns generella uttalanden av HD avsedda att påverka praxis. Här finns formuleringar som är värda att återberopa i andra vårdnadsfall. Frågan är om våldet skulle ha tolkats på det här sättet om det hade varit en mans våld mot en kvinna? frågar Gudrun Nordborg retoriskt och läser upp formuleringarna:

”Möjligheten att döma till gemensam vårdnad mot en förälders vilja måste användas med stor försiktighet och lyhördhet. Om den som motsätter sig gemensam vårdnad anför vägande skäl för sin ståndpunkt, är det ofta lämpligast att inte gå emot den personens vilja. Motståndet kan bero på en vällovlig vilja att skydda barnet. Finns det risk för att barnet far illa vid gemensam vårdnad skall domstolen givetvis beakta det. En förälder som har misshandlats eller utsatts för andra övergrepp av den andra föräldern och som lever i ett tillstånd av oro eller till och med skräck för den andra föräldern kan vid gemensam vårdnad vara dåligt rustad att tillgodose barnets behov av trygghet och omsorg.”

1 juli 2006 trädde en ny vårdnadsreform i kraft. Det allra viktigaste att bedöma när det gäller vårdnad och umgänge är ”risken för att barnet eller någon annan i familjen utsätts för övergrepp eller att barnen olovligt förs bort, hålls kvar eller annars far illa”.

– Risken för att barnet ska uppleva våld ska vara i fokus, men det blir inte alltid så. En tingsrättsdom under året oroar mig, även om den saknar principiell verkan, Säger Gudrun Nordborg och berättar bakgrunden:

Fadern hade åtalats för grov kvinnofridskränkning med tolv gärningar, men ”bara” dömts för två fall av misshandel. Det visade enligt honom att kvinnan inte var trovärdig. Modern anklagades för att vara psykisk skör, vilket hon bekräftade, men förklarade att

besvären helt berodde på den behandling mannen hade utsatt henne för. Fadern fick ensam vårdnad.

– Det var som om våldet inte fanns, säger Gudrun Nordborg.

Exemplet Nya Zeeland

Nya Zeeland har en lagstiftning som innebär att den som utsätter någon som barnet har en nära relation till för övergrepp, samtidigt begår ett brott mot barnet om barnet ser eller hör eller riskerar att se eller höra övergreppet.

– Många har länge krävt ett motsvarande svenskt brott. Då skulle barnet få status som målsägande och höras antingen i videoförhör eller i domstolen. Barnet skulle också få rätt till målsägandebiträde, eller en särskild företrädare för barn liksom rätt till skadestånd från gärningsmannen och till vanlig brottsskadeersättning.

»Många säger »nej, vi ska inte blanda in barnen och de ska inte in i den rättsliga processen«, men att inte försöka höra barnet riskerar att vara missriktad välmening och brist på respekt för det enskilda barnet«

Det starkaste skulle dock vara den normativa effekten, att på allvar visa att våldet också drabbar barnet. Gudrun Nordborg hoppas att det också skulle hjälpa mammor att bryta upp från förhållandet med en våldsam man för barnens skull.

– Det finns kvinnor som väljer att stanna för barnens skull. De är präglade av mantrat att barn behöver båda sina föräldrar oavsett hur de betar sig.

Barn har rätt att komma till tals.

– Många säger ”nej, vi ska inte blanda in barnen och de ska inte in i den rättsliga processen”, men att inte försöka höra barnet riskerar att vara missriktad välmening och brist på respekt för det enskilda barnet. Det finns gott om barn som är upprörda över att inte blivit hörda. I de här barnens liv har det värsta redan skett.

»Sexuella övergrepp – barns utsatthet och mödrars dilemma«

Nea Mellberg är fil dr i sociologi och har skrivit avhandlingen ”När det överkliga blir verkligt”, 2002. Där skriver hon om sexuella övergrepp, barnens utsatthet och mödrars dilemma när barn utsatts av sina fäder.

I början av 1990-talet gick Nea Mellberg in i forskarvärlden. I bagaget hade hon kunskap om sexuella övergrepp, kunskap hon fått från alla de möten med kvinnor, som hon kallar ”gårdagens barn”.

– De sökte sig till stödgruppsverksamheten vid Kvinnojour-en i Umeå där jag var aktiv. Dessa möten lärde mig mycket om det motstånd som många av gårdagens barn mött från omvärlden, släkt, vänner och yrkesprofessionella när de har försökt att berätta om övergreppen.

Under 1980-talet fick samhället upp ögonen för att övergrepp inte är så ovanliga. På generell nivå togs ett starkt och samfällt avstånd. Barnet gavs entydigt stöd. Men på konkret nivå blev det mer svårhanterligt.

– Den misstänkte förövaren såg inte alls ut som den schabloniserade pedofilfigur som alltmer kommit att ersätta den ”fula gubben” i människors medvetande. Schablonbilder skymmer sikten. De går emot det som var så viktigt för gårdagens barn att tala om för världen: det var min pappa, det var min styvpappa, min morfar, min bror, säger Nea Mellberg.

Ofta är det en i samhället integrerad och socialt normal person, som utnyttjar barn sexuellt. Personen står ofta barnet nära på något sätt.

– Den sociala normaliteten inbegriper starka maktresurser. Vilka

konsekvenser får den för omvärldens förhållningssätt till det barn berättar? Vems berättelse blir den mest giltiga för omvärlden?

Giltiggörandeprocessen

I sin studie ”När det överkliga blir verkligt” följde Nea Mellberg tretton mammor. Gruppen hon talar om under föredraget består av fyra mammor med små barn, som alla redan separerat när misstankarna om övergreppen mot barnen växte fram.

– Förenklat kan man säga att det är först då mamman är ute ur relationen, både fysiskt och mentalt, som det kan bli möjligt för henne att ”se” övergreppen. Det blir också möjligare för barnet att berätta om mamman och pappan inte längre lever tillsammans.

Mamman har i början ofta fått någon form av budskap från barnet. Inte en tydlig berättelse, utan något fragmentariskt, återhållet.

– Barnets budskap är påverkat av att pappan manipulerar in barnet i lojalitet: ”Det här ditt och mitt eget mys” och ”Det här får ingen veta, då händer det något jättehemskt”.

Om mamman antyder funderingar får hon ett budskap från pappan som troligtvis är förnekande och kanske aggressivt hotfullt, enligt de kvinnor Nea Mellberg mött. För mamman är det sällan en självklarhet att från ett ögonblick till ett annat inse att barnet utsatts för sexuella övergrepp.

– Det handlar om en svår tolkningsprocess. Jag kallar den ”giltiggörandeprocessen”. Det otänkbara blir så småningom en mycket svårhanterlig verklighet.

Nea Mellberg delar upp den här processen i två faser. Den första handlar om att bekämpa ett inre motstånd. Mammorna i hennes undersökning var medvetna om att sexuella övergrepp mot barn existerade, samtidigt var de övertygade om att det bara skedde i väldigt speciella familjer. Det ingick inte i deras föreställningsvärld att deras ex-män skulle kunna vara förövare.

– Tilliten till honom som far var fullkomlig. Det gäller också de mödrar som hade erfarenheter av våld från honom. Våldet mot dem själva var en sak, övergrepp mot barnen något helt annat.

”Inte det också”, skrek en mamma när hon fick veta att mannen som misshandlat henne i flera år också hade utnyttjat hennes döttrar sexuellt. Steget från första misstanken att något hänt till att sätta ord på detta ”något” i termer av övergrepp är långt, och tar ofta lång tid.

– Man kan likna det vid ett pusselläggande, säger Nea Mellberg och berättar att för många av mammorna började misstankarna med att barnen förändrades, från öppna till slutna. Till en början trodde mammorna att det var en normal reaktion på skilsmässan. Samtliga fyra män i den här gruppen i Nea Mellbergs undersökning var emot skilsmässan och mödrarna tänkte att han kanske lät sitt missnöje gå ut över dottern. De kunde också få en känsla av att ex-mannen vädjade till dotterns lojalitet när det gällde skilsmässan.

»Dessa möten lärde mig mycket om det motstånd som många av gårdagens barn mött från omvärlden, släkt, vänner och yrkesprofessionella när de har försökt att berätta om övergreppen«

Den första diffusa oron förstärktes när barnen protesterade mot att åka till sina fäder vid umgängestillfällena. De grät, kräktes och bråkade för att slippa. Några av mammorna vände sig till socialtjänst eller barnavårdscentralen för att tala om sin oro. Svaren de fick byggde på uppfattningen att barnets beteende hade att göra med problemen i föräldrarnas situation.

– Det blir uppenbart hur ansvar läggs på mödrarna för att de ska se till att relationen mellan barn och fäder fungerar, konstaterar Nea Mellberg.

Ett ansvar som innebar att mammorna skulle visa större tillit till papporna. Men barnens problem fortsatte. Vaga misstankar om övergrepp väcks, när mammorna får höra fragmentariska berättelser om lekar med pappan som innefattar både hans och barnets könsorgan, och när barnet ritar teckningar med sexuella motiv. Några barn hade underlivsbesvär. En tolvårig flicka i undersökningen blev sexuellt

utåtagerande i skolan, vilket skolpersonalen märkte, berättar Nea Mellberg.

Mammornas pusselläggande går också bakåt i tiden. Flera år gamla händelser återkommer i minnet när mödrarna nu är ute ur relationen. I det här skedet hade alla fyra mammor kontakt med socialtjänsten, som gjorde polisanmälningar. För två av mammorna föll sista pusselbiten på plats när de fick ta del av polisförhöret med ex-mannen och han inte kunde ge rimliga förklaringar till det barnet berättat.

– I ett fall hade pappan sagt han inte visste var gränserna går mellan lek och sexualiserad lek: ”det får andra avgöra”.

Inre och yttre motstånd

Så kom mödrarna slutligen till en punkt där det överkliga blivit verklighet. Det fanns ingen annan förklaring till barnens beteenden än att de utsatts för någon form av sexuella övergrepp. Av pappan. Det hade tagit lång tid att inse. Deras inre motstånd hade varit mycket starkt.

– Det här starka inre motståndet placerar mödrarna väldigt långt från den mytbild, den meta-historia, som vi ideligen möter, att det skulle vara vanligt att mödrar använder falska anklagelser som vapen i vårdnadstvist. Jag ser något helt annat.

Nea Mellberg ser genom sina kvinnor i studien hur oerhört svårt det är att ens tänka tanken att ens barn skulle ha utsatts för sexuella övergrepp av pappan. En nästintill omöjlig tanke. Även om mamman har all anledning att avsky barnets far för sådant han gjort mot henne är detta ändå otänkbart.

– Vad som helst kan han ha gjort, men inte utnyttjat sitt barn sexuellt. När den tanken blir till ord är det inte bara förenat med en enorm vrede för mödrarna, utan också en stor sorg och smärta, säger Nea Mellberg.

När nu mammans inre motstånd lagt sig, möter hon ett massivt yttre motstånd. Ofta från myndigheter. Inte på grund av myndighetspersoners illvilja, utan för att de saknar kunskap att hantera dessa svåra ärenden, betonar Nea Mellberg.

– En första aspekt av yttre motstånd kallar jag ”tungt eget ansvar”.

Inledningsvis hade alla mödrar en stark tilltro till experterna, myndighetspersoner och andra professionella.

I mammornas förväntningar låg att samhällets experter skulle se vad som hänt, förstå och vara till stöd för barnen. Experterna skulle också vara stöd för mödrarna, så att de gjorde så rätt som möjligt under utredningens gång och i sin strävan att göra det bästa för barnen.

– Men istället upplevde mödrarna att de lämnades ensamma med mycket stort ansvar. Ett ansvar att se till att det som barnen uttryckt togs på allvar i mötet med myndigheterna och att få en kaotisk vardagstillvaro att fungera.

Ofta upplevde mammorna i Nea Mellbergs studie sig ifrågasatta och bemötta med förutfattade meningar. Mamman Jenny kände från början att polisen som höll i förhöret misstrodde henne.

”Han började med att fråga, eftersom jag jobbade inom barnomsorgen, om jag inte hade gått på några sådana här möten som handlar om barn som far illa och incest och sådant”.

– Hans nedsättande tal om ”sådana här möten” får det att låta som att Jennys yrke inom barnomsorgen och hennes kunskaper om sexuella övergrepp mot barn bidrar till att hon misstänkliggörs, säger Nea Mellberg.

Omöjlig balansgång

Mammorna upplevde ofta att mannens intresse sattes före barnets. Några tolkar det som att socialsekreteraren var rädd för mannen eller att han hölls om ryggen.

– Mödrarna uttrycker en närmast omöjlig balansgång i mötet med myndighetspersoner. Å ena sidan försöker de förmedla det barnet har berättat och sina egna iakttagelser. Å andra sidan inser de att de måste undvika att myndighetspersoner uppfattar dem som överdrevet oroliga, när det gäller övergrepp, för då blir de ännu mer suspekta.

I den andra fasen av mödrarnas giltiggörandeprocess tenderar övergreppen att bli överkliga igen. Det yttre motstånd de redan mött under polisutredningen ställs på sin spets efteråt. I alla fyra fallen lades förundersökningarna ner, utan att åtal väckts.

– I genomsnitt är det endast 10–15 procent av alla polisanmälda misstänkta sexualbrott mot barn i Sverige som prövas rättsligt genom åtal. 85–90 procent läggs alltså ner oftast av skälet att bevisning saknas för att brott ska kunna styrkas.

Mödrarna ställdes nu inför kravet att återvända till en verklighet där några övergrepp aldrig skett och möta krav på att visa full tillit till männen som fäder. Samtidigt som hon själv hade blivit övertygad om att barnet utnyttjats sexuellt och förlorat all tillit till ex-mannen.

– Huvudfrågan för mödrarna är hur de ska kunna skydda barnen mot fortsatta övergrepp? Pappans krav på umgänge står mot mammans vilja att skydda.

Pressen på mödrarna från samhällets sida att glömma alla misstankar om övergreppen är, som Nea Mellberg tolkar det, i hög grad beroende av hur ex-männen förhåller sig till umgänge med barnen. Två ex-män i hennes undersökning var väldigt påstridiga i umgängesfrågan.

– Omedelbart efter att förundersökningen lagts ner krävde de umgänge med barnen. När de inte fick det på de villkor de satte upp tog båda initiativ till en vårdnads- och umgängesprocess, som det hette på den här tiden.

I samhällets ögon handlade det inte längre om misstankar om övergrepp, utan om en helt vanlig vårdnadsumgängestvist och utredning. I ett fall konstaterades i utredningen att kontakterna mellan far och dotter var spänd och osäker.

Utredarna förespråkade att pappans umgänge med dottern skulle upptas successivt genom att han under en övergångsperiod bara skulle träffa henne dagtid och tillsammans med en kontaktperson. Under några månader skedde umgänget på dotterns dagis en dag i veckan.

– Mamman märkte tydliga förändringar på dottern. Hon klagade över ont i magen, var lättirriterad, grät ofta och regredierade i sitt språk.

Vid umgängesdagarna ville hon inte släppa mamman på morgonen och var likgiltig och klängig när hon kom hem. Umgänget övergick till att ske utan kontaktperson. Dottern protesterade, men mamman tvingades trots det dottern att åka.

– Mamman sa: ”Om jag undanhåller henne flyttar de väl över vårdnaden automatiskt till honom för lagen är så, man har ingen möjlighet att skydda sitt barn.”

Först efter lång tid vågade dottern säga ifrån. Pappan sa att det var okej, ville hon inte åka behövde hon inte. ”Men nästa gång ville han ha en förklaring och han ville gå iväg och prata med henne för han menade att jag påverkade henne, men jag stod ju där och sa inte ett knäpp”, berättade mamman.

– Som ett fruset ögonblick är det här en bild som gripit tag i mig och etsat sig fast. Jag ser hur en fyraårig flicka ställs inför att själv bära hela ansvaret för att neka att åka till pappan. Mamma står under det hon uppfattar som föräldrabalkens tillämpningshot tyst bredvid i en mödrarnas moment 22-situation, säger Nea Mellberg.

Tvingas svika

Mödrarna i hennes avhandling upplever att deras barn svikits av samhället. Men det värsta är att det är de själva som måste förmedla sveket genom att tvinga barnen att åka till sina fäder, fastän barnen protesterar. Mammorna tänker mycket på att döttrarna i framtiden kanske kommer att anklaga dem.

– De har försatts i en ansvarssituation där de ska trösta sina barn när de tvingar dem till umgänge med fäderna. Samtidigt ska de vara lyhörda för vad som händer hos pappan och orka ta barnet på allvar om det kommer fram fler saker. Ingen av mammorna tror det är möjligt att ta upp nya händelser, utan att det skulle misstänkliggöra dem ännu mer.

Så lindras mammors dilemman

Nea Mellberg tar avslutningsvis upp fem sätt att lindra det hon kallar ”mammors dilemman”:

- * Mammor kan inte skydda barn mot sexuella övergrepp mer än vad samhället gör det möjligt för dem.
- * När mammor inte får samhällets stöd att skydda lägger samhället ansvaret på barnen själva.

* Barns rättsskydd måste stärkas.

* Socialtjänstens skyddsansvar behöver granskas. Hur blir det för barnen, när förundersökningar läggs ner? Lägg skyddsansvaret på mamman eller barnet?

* Granska hur metahistorier (de ramar som styr hur ett visst fenomen ska förstås, i det här fallet den bakomliggande misstanken att kvinnor använder anklagelser om sexuella övergrepp som ett vapen i vårdnadstvister) och förövares sociala normalitet kan påverka i processer och beslut.

»Riskbedömningar i vårdnadsmål«

Anna Kaldal är doktor i processrätt med inriktning på barn i rättsväsendet. Hon arbetar på juridiska institutionen vid Stockholms universitet och Polishögskolan. Hennes avhandling ”Parallella Processer – en rättsvetenskaplig studie av riskbedömningar i vårdnads- och LVU-mål”, 2010, studerar hur en påstådd brottsmisstanke, en nedlagd förundersökning eller fällande dom ska bevisvärderas i ett vårdnadsmål.

Den svenska familjerättslagstiftningen utgår från att för de flesta barn är det bäst att bo med båda sina föräldrar. Detta kallas familjepresumtion. Kan barnet inte bo med båda föräldrarna ska de åtminstone ha en så nära kontakt som möjligt.

– Även i fall när barn är tvångsplacerade med stöd av LVU, lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga, på grund av att föräldrarna brustit väldigt allvarligt i sin omsorgsförmåga, bygger den svenska lagen på en familjepresumtion. Det finns en återföringstanke under hela placeringstiden, säger Anna Kaldal.

Den rättsliga utgångspunkten för förhållandet mellan barn och föräldrar styrs både av internationella konventioner, som Europakonventionen och Barnkonventionen, och nationell lag, som Föräldrabalken, Socialtjänstlagen och LVU.

– Även barnskyddslagarna bygger på en familjepresumtion. Men barn har också rätt att växa upp i trygga miljöer, fria från övergrepp och våld. Den rättigheten ska balanseras mot föräldrarnas rätt att få ha sina barn hos sig.

Barnets bästa är alltså en balansgång mellan rätten till familjeliv och rätten att växa upp skyddad från våld och övergrepp. Den

här balansgången påverkar vårdnadsprocessens utformande: vilka utredningsbefogenheter en myndighet har, vem som bär bevisbördan när man hävdar övergrepp och våld. Det påverkar också vilka beviskrav som ska läggas.

– Utgångspunkten om familjepresumtion sipprar ner över alla rättsregler som vi förhåller oss till i en vårdnadstvist.

Vårdnadshavarens skyddsansvar

Anna Kaldal betonar att som vårdnadshavare har man ansvar att skydda sitt barn från brott. Detta är särskilt viktigt att ta med sig, när en förälder blir ifrågasatt för att den kommer in med stämningsansökan för ensam vårdnad eller gör en polisanmälan som riktar sig mot en annan förälder.

– Ibland tycks myndighetspersoner tro att den anmälade föräldern ägnar sig åt någon form av sabotage. Det finns säkert fall som är det, men tittar vi på vad lagen säger har en förälder ansvar att skydda sitt barn från våld och övergrepp. Hur lever man upp till det ansvaret?

Jo, man polisanmäler en misstanke om övergrepp eller anmäler till socialtjänsten och ansöker om begränsningar i vårdnaden eller i umgänget. Det är att leva upp till ansvaret som vårdnadshavare, understryker Anna Kaldal.

»Barnskyddslagarna bygger på en familjepresumtion. Men barn har också rätt att växa upp i trygga miljöer, fria från övergrepp och våld. Den rättigheten ska balanseras mot föräldrarnas rätt att få ha sina barn hos sig«

Men hur allvarlig ska en situation vara för att det ska bedömas bättre för barnet att inte ha kontakt med sin förälder?

– Svaret varierar beroende på vilket rättssystem du är inne i. Tittar man på den svenska lagen krävs en mycket allvarlig situation för att

kontakten mellan barn och förälder ska begränsas. Utgångspunkten är familjepresumtion och för att bryta den krävs en allvarlig situation. Det yttersta barnskyddet i svensk rätt är att de omhändertar ett barn med stöd av LVU, alltså använder tvångslagstiftning, säger Anna Kaldal.

Hur definieras risk?

Vid misstanke om att barn far illa i kontakten med en förälder har domstolen en skyldighet att undersöka detta. Fyra faktorer definieras som risk i lagen:

- * Våld mot närstående till barnet
- * Våld mot barnet
- * Bortförande och kvarhållande
- * Annars fara illa

– Den första punkten infördes nyligen. Det finns så mycket forskning som talar för att det är en minst lika allvarlig situation för ett barn att växa upp i en våldsamt miljö som att själv utsättas för våld, förklarar Anna Kaldal.

”Annars fara illa” är en öppen formulering som ska vara så vid som möjligt och täcka in umgängessabotage, psykisk sjukdom och allvarliga omsorgsbrister.

Riskbedömningen kan ses som tvåstegsprövning. Första steget är att ta ställning till om det föreligger några riskfaktorer i barnets miljö. Om det visar sig göra det, blir nästa steg, berättar Anna Kaldal, att bedöma om det är en så pass allvarlig situation för barnet att man ska begränsa kontakten med föräldern på den rättsliga grunden risk.

– Jag skulle vilja säga att risknivån i vårdnadsfall för att begränsa kontakten mellan barn och förälder på den rättsliga grunden risk är hög. Det krävs en allvarlig situation.

I Högsta Domstolens, HD:s, samtliga avgöranden från 1980-talet finns enligt Anna Kaldal två fall där man faktiskt konstaterar risk. I övriga avgöranden konstaterar HD ofta att det föreligger riskfaktorer,

men inte så pass allvarliga att någon utav föräldrarna kan anses vara olämpliga.

De två riskfallen är från år 1992 och 2003. I det första hade en pappa fört bort en av sina två söner och hållit honom i sitt hemland under många år. Sonen växte upp med sina farföräldrar. Nu gällde det umgänge med den yngre sonen som bodde kvar hos mamman i Sverige.

– Då säger HD att eftersom pappan bevisligen fört bort den äldste sonen och hållit honom borta under många år, förekommer en konkret risk för att han kan göra samma sak med den yngre brodern. Därför får han inte umgänge med den yngre. Risknivån är tillräckligt hög.

Det andra fallet gällde en pappa, psykiskt labil och våldsamt, som tidigare haft umgänge med dottern i närvaro av kontaktperson. Men kontaktpersonen hade av sagt sig uppdraget för att han/hon upplevde att situationen blev för svår.

– HD konstaterar att pappan har ett riskbeteende. Alltså föreligger riskfaktorer. Frågan är hur pass allvarligt riskbeteendet är och då säger HD att det i och för sig föreligger en allvarlig risk, men i och med att umgänget kan ske i närvaro av kontaktperson sjunker risknivån.

Det här är ett fall där HD, enligt Anna Kaldal, i sin bedömning mer ger uttryck för föräldrapresumtion än barnets behov.

– Vi har en kontaktperson som av sagt sig ett uppdrag och ändå så dömer man ut umgänge. Jag är inte säker på att utgången skulle bli densamma idag sedan 2006 års lagändring, men det finns inga direkta studier om det blivit mera riskmedvetet i våra domstolar sedan lagändringen, även om det finns vissa tecken på det.

För att begränsa kontakten mellan barn och förälder på den rättsliga grunden risk krävs alltså en mycket allvarlig situation. Ibland väljer domstolar att begränsa kontakten mellan barn och förälder på andra grunder. Anna Kaldal förklarar att domstolen kan inleda med att konstatera att det förekommit våld mellan föräldrarna eller att det finns besöksförbud. Den kan sedan gå vidare och laborera

med huruvida det är tillräckligt allvarligt för att den ena föräldern ska betraktas som en riskförälder. I de flesta fall kommer domstolen fram till att nej, omständigheterna är inte så pass allvarliga att ett umgänge innebär risk för barnet, utan det är två i och för sig lämpliga föräldrar. Men domstolen begränsar ändå kontakten med den ena föräldern genom att hänvisa till samarbetsvårigheter eller barnets trygghet.

– Man säger ”vi tror inte att den här pappan är olämplig, men mamman blir så orolig av kontakten mellan barn och förälder så därför begränsar vi kontakten med pappan för att mamman ska kunna vara en tryggare omsorgsförälder”, säger Anna Kaldal och beskriver ett fall från 1995: Mamman var rädd att pappan skulle föra bort barnet. Domstolen trodde inte att han skulle göra det, men ansåg att mammans oro gick ut över barnen och begränsade därför kontakten med pappan genom en kontaktperson.

– Det kan vara ett sätt att lösa problemet på. Jag ställer mig ändå kritisk till det när det handlar om mål där det finns påståenden om allvarliga övergrepp, därför att risken finns att våld och hot skrivs om till samarbetsvårigheter eller till mammans oro. Jag tycker att man ska kalla saker vid dess rätta namn. Handlar det om våld och övergrepp tror jag att det är kontraproduktivt att skriva om det till samarbetsvårigheter eller oro, eftersom den förälder som stått för våld och övergrepp går ifrån förhandlingen med en dom som beskriver personen som en lämplig förälder.

Den märkliga situation kan alltså uppstå att det från att det funnits en skrivelse där det framkommit att vårdnadshavaren har missbruks- eller våldproblem – och kanske även domar bakom sig – kan sluta med en dom där det fastslås att denne förälder i och för sig är lämplig. Man skulle kunna kalla det ”lämplighetskvitto”.

– Det ger också personen ett incitament att säga ”titta det är inget fel på mig varför ska jag inte ha ensam vårdnad eller del i vårdnad eller umgänget?” och det vet ju många av oss att vissa utav de här konflikterna, de tar aldrig slut. De fortsätter och fortsätter och fortsätter.

I praktiken riskerar den förälder som hävdar våld och övergrepp, men som inte får gehör för detta att få en sämre ställning i processen, betonar Anna Kaldal.

– Bland annat därför att man riskerar att uppfattas som att man umgängessaboterar.

Men den förälder som säger ”jag är orolig för mitt barn, jag tror att det eventuellt kan förekomma våld” har inte en utredningsbörda. Den ligger hos domstolen och det följer av Föräldrabalken kapitel 6 §19. Domstolen har ansvar att inte skilja målet ifrån sig förrän den verkligen vet hur barnets situation är.

– I praktiken verkställs det genom att man vänder sig till familjerätten som gör en utredning. En förälder ska inte behöva prestera den bevisningen, utan det är ett myndighetsansvar att ta in den utredning som behövs. Även om det i praktiken ofta blir att den förälder som hävdar omsorgssvikt, våld eller övergrepp också ställs inför att vara tvungen att prestera bevisning för det.

Ytterst kan domstolen ge utredningsuppdraget att riskbedöma till exempelvis familjerätten.

– I riskbedömningen måste man ha tillgång till information, men i vårdnadsutredningar är utredningsbefogenheterna väldigt begränsade.

Kunskap om våldsmekanismer krävs

Familjerätten har inte rätt att gå in i några andra register än socialnämndens. Den har inte rätt att prata med skolan eller barnet utan föräldrarnas samtycke. I de flesta fall ger föräldrarna dock sitt samtycke.

– Då kommer vi in på frågan om metod och dokumentation av ett barnsamtal, som också är viktig om man ska ta hänsyn till och beakta hur barnets situation är, säger Anna Kaldal, som anser att vårdnads-mål där det finns uppgifter om våld, övergrepp eller omsorgssvikt måste handläggas särskilt.

– Man måste ha särskild kompetens och man måste ha särskilda befogenheter. Man måste prata med barnet, man måste kunna ta in all information som behövs. Man måste också ha kunskap om

familjevåld, om hur avslöjandemekanismerna ser ut, de psykologiska mekanismerna inom familjen, och man måste också ha metoder för själva informationsinhämtningen.

Brottmål och vårdnadstvister

När det handlar om risksituationer som inbegriper brottsliga gärningar löper ibland brottsutredningen och vårdnadstvisten parallellt. Finns misstankar om övergrepp får det betydelse i vårdnadsmålet, när föräldrarnas lämplighet ska bedömas.

– Men det rör sig om två olika typer av processer som är så diametralt olika.

Brottmålet syftar till att lagföra någon misstänkt för brott. Vårdnadsmålet syftar till att skydda barn från framtida övergrepp.

– Finns misstankar om övergrepp får det betydelse i vårdnadsmålet när man ska bedöma en förälders lämplighet. Men även om förundersökningen lades ner betyder inte det att föräldern är lämplig. I vårdnadsmål tar vi inte ställning till skuld i straffrättslig bemärkelse. I vårdnadsmål är frågan barnets bästa. Därför blir det andra beviskrav.

Sedan 2006 års lagändring tror Anna Kaldal att domstolarna i större utsträckning bevisvärderar och gör en egen självständig bedömning utifrån beviskravet i tvistemål. Det blir färre beslut om gemensam vårdnad, eftersom det tas mer hänsyn till samarbetssvårigheter.

– Möjligen är det så att man idag i högre utsträckning bevisvärderar uppgifter från förundersökningen och inte bara slentrianmässigt tänker att detta är en nedlagd förundersökning, alltså ska vi inte beakta det i vårdnadsmålet.

Avslutningsvis, säger Anna Kaldal, att i mål där barnet lever i en våldsutsatt miljö och barnets bästa är den centrala frågan så kan inte barnet skyddas från involvering.

– Vi måste prata med barnet och vi kan inte göra det i mammas knä eller i pappas knä eller hemma hos pappa. Vi måste göra det enligt kunskapsteoretiskt säkrade metoder, för att skydda barnets uppgifter så att de kan tillmätas ett bra och högt bevisvärde i själva riskbedömningen.

»Misstanke om övergrepp och vårdnadstvist«

Eva Diesen är jurist specialiserad inom barnrätt, sexualbrott och djurskydd. Hon har medverkat i projektet ”Den rättsliga hanteringen av övergrepp mot kvinnor och barn”. Tillsammans med flera forskare gjorde hon en kvantitativ och kvalitativ analys av samtliga polisanmälda fall av sexualbrott och våld mot kvinnor och barn i nära relationer. Hon har även utvärderat Barnhusverksamheten i ”Barnhusutredningen”.

Eva Diesen inleder sin föreläsning med att konstatera att i en vårdnadstvist ska barnets bästa bevisas. Föräldrabalkens sjätte kapitel handlar om vårdnad, boende och umgänge. Där står: ”Vid bedömningen av vad som är bäst för barnet skall det fästas avseende särskilt vid barnets behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna”

– För att gå emot det ska man kunna visa att gemensam vårdnad inte är förenlig med barnets bästa. Omständigheter som rör barnets välbefinnande på kort och lång sikt ska lyftas fram, förklarar Eva Diesen.

Vårdnadsmål är indispositivt, tvingande, tvistemål. Domstolen får bara välja enskild vårdnad om det är uppenbart att barnets bästa är oförenligt med gemensam vårdnad. När det gäller val av vårdnadshavare kan en olämplig väljas bort. Om båda bedöms som olämpliga kan rätten utse en tredje man. Underlaget i vårdnadstvister är socialtjänstens vårdnadsutredningar och barnets vilja.

– Barnet bör inte höras i domstol före tolv års ålder, utan barnets synpunkter ska komma fram i utredningen. Men det är svårt att skilja på lojalitet mot föräldrarna och genuin önskan hos barnet.

Om det finns en tidigare brottsutredning, till exempel angående sexuella övergrepp, som lett till friande dom eller om utredningen blivit nedlagd, kommer detta att få så kallad ”bevisverkan” i vårdnadsmålet. Det tas som en intäkt för att det inte förekommit övergrepp.

– Då kan man bortse från det i vårdnadsutredningen. Trots att det inte betyder att brott inte skett, utan bara att man inte lyckats utreda sig fram till brott, säger Eva Diesen.

Fördomar och myter

Föräldrabalken tar även upp när det ska anses vara olämpligt med gemensam vårdnad. Risk för övergrepp och bortförande är två olämplighetsfaktorer. Barnets behov av nära kontakt med båda föräldrarna lyfts fram, och deras samarbetsförmåga blir därför viktig. Eva Diesen förklarar att en förälder som i en utredning säger sig vara villig att samarbeta så att den andra föräldern får umgås med barnet, har ett försprång framför den, som är negativ till gemensam vårdnad/umgänge – även om det grundar sig i en oro för att barnet kommer att utsättas för övergrepp av den andra föräldern.

»Först efter separationen kan den här lojalitetspakten brytas och barnet vågar berätta. Det finns alltså en naturlig förklaring och det är en kunskap som borde spridas mera i rättsväsendet«

– Det här har förstås en könsrollsdimension, eftersom det oftast är pappor som pratar om att det är viktigt med nära kontakt med båda föräldrarna, medan mammorna är oroliga, vilket kommer att ligga dem till last i utredningen. Så, män har ett övertag rent attityd- och normmässigt, både när det gäller brottsutredningar och vårdnadstvister, säger Eva Diesen.

Men alla bevis, även om de är svaga, om övergrepp ska beaktas i en vårdnadsutredning. Brott behöver inte vara styrkt. Även misstanke ska beaktas. De olika riskfaktorerna kan läggas samman. Rätten

ska självständigt bedöma riskfaktorerna, oberoende av om det finns en fällande dom i brottmålet eller inte, understryker Eva Diesen.

– Det är viktigt att lyfta fram de fördomar och myter som finns. I början på 1990-talet var det mycket debatt om vittnespsykologer och sexuella övergrepp. Många incestfall anmälades. Tack vare debatten anmälde även vuxna kvinnor att de varit utsatta för övergrepp, som barn. Därför blev det en stor anstormning av incestfall som anmälades i början på 1990-talet.

En infekterad debatt följde. Röster höjdes om ”masspsykos” och kvinnor anklagades för att anmäla män, som vapen i vårdnadstvister för att skada männen. Sedan dess har det funnits en fördom om att kvinnor falskanmäler i syfte att få ensam vårdnad.

– Det är en seglivad fördom och förekommer fortfarande hos vissa poliser och åklagare. Förekomsten av vårdnadstvist blir en faktor för nedläggning av förundersökning, säger Eva Diesen, som anser att med mer kunskap om sexuella övergrepp borde polis och åklagare dra rakt motsatta slutsatser.

– Barnet avslöjar inte sexuella övergrepp så länge alla bor under samma tak och förövaren har makt över barnet. Först efter separationen kan den här lojalitetspakten brytas och barnet vågar berätta. Det finns alltså en naturlig förklaring. Det är en kunskap som borde spridas mera i rättsväsendet.

Hon tror dock att det finns ett motstånd att ta till sig den här kunskapen. Man vill inte veta, inte erkänna att övergrepp förekommer. Men faktum är, betonar Eva Diesen, att vårdnadstvisten kan vara en följd av misstankar om sexuella övergrepp.

Samtidigt kan det inte uteslutas att vissa anmälningar är frukter av ogrundad oro och misstänksamhet, när det gäller den före detta partners relation till barnet. Det gäller särskilt vid utövandet av umgängesrätten. Här krävs kunskap för att få reda på vad som ligger bakom.

– Det här är väldigt svårbedömda psykologiska faktorer, men det som vi såg i vår studie ”Övergreppsprojektet” är att det finns en väldigt stark tendens att mammor inte vill tala om att det pågår en

vårdnadstvist. Det framkommer ändå genom bifogat papper från socialtjänsten, men kvinnor vill inte prata om det, de undviker det. De är rädda och det är befogat, säger Eva Diesen.

Mammorna vet att det kan slå tillbaka på dem om de berättar om vårdnadstvisten. De vet att de riskerar att mista vårdnaden helt, eftersom de, enligt Diesen, kan bli klassade som ”hysteriska mammor som är osakliga, känslomässiga och lever i symbios med barnet”.

– I motsats till vettiga pappor som vill barnets bästa och verkar väldigt rediga i kontakter med olika myndighetspersoner. Även om mamman säger att han är helt annorlunda hemma är det ju svårt att bevisa. Men mytbildningen kring varför kvinnor anmäler övergrepp i samband med vårdnadstviser verkar alltså hämmande på anmälningsfrekvensen.

En tiondel anmäls

Varje år anmäls ungefär 4000 sexuella övergrepp mot barn i Sverige. Cirka hälften av dem utgörs av sexuella ofredanden, främst mot äldre barn. Den stora majoriteten brottsoffer är flickor, 84 procent. Medelåldern är nio år när det gäller barn som utsatts för brott inom familjen. 14 år för barn utsatta utanför familjen. En tredjedel av de misstänkta är närstående och 95 procent är män.

– En huvudregel är att de grova brotten begås av närstående och de lindriga av okända.

Det finns ett stort mörkertal, ungefär en tiondel av alla övergrepp anmäls. De flesta anmälningar leder ingenstans och fullföljs inte heller av sociala myndigheter.

– Alla sexualbrott är svåra att utreda, men brott mot barn är särskilt svåra eftersom rättssystemet är skapat för vuxna och kanske särskilt efter manliga normer. Ingen särskild hänsyn tas till barn i bevishänseende, säger Eva Diesen.

Ungefär 20 procent av brotten leder till åtal, om man räknar ärende. I varje ärende kan det ingå flera målsägande barn. Men räknar man antalet målsägande barn sjunker lagföringen till cirka 10–15 procent i genomsnitt.

– Många åtal bygger på erkännanden, men det är ovanligt med

erkännanden. I min övergreppsstudie fanns det bara i 5 procent av ärendena, säger Eva Diesen, som urskiljt fyra faktorer som styr lagföringen i positiv riktning:

* Aktiva åklagare. Åklagare som deltar i utredningen, sitter med i förhör och kan ge omedelbara direktiv om vilka fortsatta utredningsåtgärder som bör göras.

* Aktiv användning av tvångsmedel. De polisdistrikt som använder mest tvångsmedel som häktning och husrannsakan har högst uppkläring av brott, enligt Diesen.

* Snabba utredningar. En utredning som inte är klar inom två månader leder sällan till åtal. När det gäller barn så ska utredningarna slutföras inom tre månader.

* Läkareundersökning. Det är viktigt att barnen genomgår en läkarundersökning och att de får särskilda företrädande/målsägandebiträden som är aktiva och pådrivande.

Ofta brist på vittnen

Vid sexualbrott mot barn är DNA-spår tillsammans med bilddokumentation och barnpornografi de viktigaste tekniska bevisen. Därtill kommer erkännande och barnens berättelse. Kvaliteten på berättelsen, förklarar Eva Diesen, är beroende av flera faktorer: förhöret, barnens förmåga, motivation och förhållningens kompetens att få fram en berättelse som håller i rätten. Utöver detta kommer stödbevisning, som symptom och skador.

– När rätten friar hänvisas det ofta i domskälen till brist på DNA-spår och vittnen. När rätten faller brukar den hänvisa till hur övergreppen avslöjats och hur barnet mått. Detta är indicier och någonting som krävs som stöd för fällande dom.

Eva Diesen avslutar föredraget med att återge ett typiskt resonemang från en tingsrätt kring ett svårbedömt ärende:

”Kvinnan anmäler att mannen misshandlat både henne och barnen. Hon är också orolig för att mannen betar sig sexuellt gränsöverskridande gentemot barnen. Hon säger inte att hon vet att övergrepp har skett, utan är orolig för att han är överskridande.

Föräldrarna har separerat och det finns vittnen som stödjer både mannen och kvinnan. Mannen fick först ensam vårdnad, som ett interimbeslut, varpå kvinnan tog barnen och åkte iväg, eftersom hon var orolig för dem. Mannen tilldömdes ensam vårdnad”.

– Jag vet inte vad som är sant. Det är väldigt svårbedömt och det är väldigt typiskt för de här fallen att det skiftar vem man tror på. Så här står det i domskälen, säger Eva Diesen och läser ur domskälet:

”När det gäller kvinnan kan hennes lämplighet som vårdnadshavare starkt ifrågasättas. Enligt mannen var parterna vid separationen överens om att ha gemensam vårdnad och att barnen skulle bo växelvis hos dem. De gjorde en gemensam ansökan om äktenskapsskillnad utan förbehåll om ensam vårdnad för någon av dem. Kvinnan hyrde en lägenhet i staden och skrev barnen hos sig med mannens medgivande. Hon ansökte om underhållsstöd och uppgav att barnen skulle bo växelvis hos föräldrarna. Helt plötsligt ändrade hon sig och förde egenmäktigt bort barnen från deras invanda miljö och höll dem gömda för mannen under åtta månaders tid, utan att det såvitt framkommit fanns någon godtagbar anledning till ett så drastiskt handlande. Döttarna under denna långa tid berövades sin lagstadgade skolgång, vilket måste anses som i hög grad klandervärt. Genom sitt handlande har kvinnan satt sina egna intressen framför barnens och därigenom brutit mot flera av ovan nämnda bestämmelser i föräldrabalken. Tingsrätten anser att detta bör medföra att hon inte anförtros vårdnaden om barnen. Istället bör vårdnaden om dem anförtros åt mannen ensam.”

– Det här är alltså en dom där man har lagt mannens berättelse till grund för vårdnadsmålet. Jag säger inte att jag vet vad som är rätt eller fel. Jag säger bara att det här är typiskt.

Brister i utredningarna, enligt Eva Diesen

* Cirka 25 procent av barnen hördes inte. Med barn avsågs här personer mellan tre år upp till femton, som är legalgränsen för barn i Brottsbalken.

* Förhören är ofta undermåliga: de kompletterades sällan, vilket inte hanns med.

* Tonåringar har ibland behov av att överdriva, då de är vana vid att inte bli trodda. Detta måste bemästras på ett förstående sätt så att inte det används som grund för ett totalt misstroende.

* Många misstänkta hörs inte alls. Enligt åklagarens instruktioner ska man uppnå skälig misstanke för att höra en misstänkt.

* Om den misstänkte hörs är rätten beredd att godta orimliga förklaringar som rimligt tvivel. Till exempel uppgav en fritidsledare, som gång på gång ”gått fel” och ”råkat” hamna i omklädningsrummet för fjortonåriga flickor att det var ett rent misstag. Varje gång. Det räckte för att rätten skulle anse att det förelåg rimligt tvivel.

* Ej tillräckligt med stödbevis.

»Effektiva sätt att tysta barn med icke evidensbaserade irrläror«

Eva Kornhall är familjerättsadvokat som i flera år uppmärksammat och kritiserat Parental Alienation Syndrome, PAS. På svenska översatt till "föräldrapåverkan" eller "föräldra-allienation". Läran går ut på att den ena föräldern (oftast mamman) medvetet eller omedvetet överför sina egna negativa känslor gentemot den andra föräldern (oftast pappan) på sitt barn och påverkar därigenom barnet att ta avstånd från den andra föräldern.

Eva Kornhall inleder sitt föredrag om hur PAS används i svenska domstolar med att förklara sin grundläggande hållning:

– Jag har ett strikt barnperspektiv i de här frågorna. Oavsett vad ni läser på nätet om mig, så är jag inte pappahatare och inte manshatare. Jag vet att det finns massor med goda fäder ute i det här landet. Det är inte dem vi pratar om här idag. Jag vill understryka det.

Eva Kornhalls egna ord för att beskriva PAS är att "allt har sin grund i en amerikansk så kallad barnpsykiater som gjorde sig en förmögenhet på att vittna till fäders, enbart fäders förmån i amerikanska domstolar. Han bedrev någon egen verksamhet och gav ut olika typer utav material på eget förlag utan någon som helst vetenskaplig granskning. Vi har svenska PAS-företrädare som åker runt och lanserar det här som en vetenskap. Det är ingen vetenskap, det finns ingen vetenskap i detta överhuvudtaget".

PAS-läran är ett växande problem i Sverige, anser Eva Kornhall.

– Vi totalförstör människors barndom och ungdom genom den

här läran. "Det är bara mamma som hittar på. Det är mamma som påverkar dig att säga så här." Det är väldigt märkligt då barns rättigheter har stärkts i svensk lagstiftning.

Socialstyrelsen har skrivit så många kloka ord, fortsätter hon, ord som delas ut till socialtjänsterna runtom i landet kring vad de ska göra, när det finns misstankar om att kvinnor och barn utsätts för eller bevittnar våld. Men det tillämpas inte. Det är det som är problemet, förklarar Eva Kornhall.

– Självklart förekommer det att barn påverkar föräldrar och föräldrar barn. Vi är sociala varelser. Vi påverkar varandra hela tiden. Jag menar inte att det inte händer att barn säger saker som inte är sanna. Det händer att föräldrar anklagar varandra, utan grund. Jag har hört pappor göra det. Jag har sett mammor göra det. Men det är inte de fallen jag ska prata om, utan jag ska prata om de fall när barn under många år för många personer berättat att de kränkts av en förälder och de inte har blivit lyssnade på.

»Självklart förekommer det att barn påverkar föräldrar och föräldrar barn. Jag ska prata om de fall när barn under många år för många personer berättat att de kränkts av en förälder och de inte har blivit lyssnade på«

Enligt Richard Gardners PAS-lära ska man, enligt Kornhall, pressa och ifrågasätta barnen när man misstänker att det de säger har sitt ursprung i en så kallad "mammapåverkan".

– Var och varannan vecka ser jag det i mitt arbete som advokat. Medlare och vårdnadsutredare skrämmer barnen genom att säga: "Jag vet vad du tänker. Du vill egentligen träffa din pappa. Jag vet att din mamma ljuger. Nu vill jag att du talar sanning för mig". Vi vet hur svårt det är för barn att prata om så här allvarliga saker. Att bli ifrågasatt under en utredning gör att barnet tystnar. Under årens lopp har telefonsamtal och mejl från förtvivlade mammor, mor- och farföräldrar strömmat in till Eva Kornhall,

berättar hon. Även ”förtvivlade socialtjänsthandläggare, som inte kan hantera ärenden därför att en psykolog har blandat sig i och pratat om PAS och att det bara är mammans fel” har hört av sig.

– Första gången jag stötte på begreppet PAS var för många år sen när en klok domare i Uppsala tingsrätt bestämde att två barn skulle bo hos sin mamma. De hade sagt att de ville bo med henne. De hade till och med sagt det inför pappan i samband med utvecklingssamtal. Deras vilja var väldigt tydlig.

Mot barnets vilja

Kornhall fortsätter att redogöra för fallets utveckling. Pappan överklagade till hovrätten. Vittnen stödde barnen: de hade befogad anledning att hellre vilja bo hos mamman. Mamman hade även slagit larm till socialtjänsten om att pappan mår väldigt dåligt. Han hade spikat igen hela sitt rum - golv, tak, fönster – med gipsplattor, eftersom han hörde röster.

– Det här vidgick pappan när jag förhörde honom i hovrätten. Jag gick därifrån och tänkte att det är självklart att tingsrättens dom ska stå sig. Men nej. Barnen skulle bo hos pappan.

Detta var Eva Kornhalls första PAS-dom. I domslutet stod att det var mammans fel att barnen sa som de gjorde.

– Barnen tvingades att bo hos den här sjuke mannen i ett år. Under tiden kom de gråtandes till skolan och talade om vad som hänt hemma. Skolpersonalen var imponerade av den manipulative om än sjuke mannen. Han hade varit i skolan och visat hovrättsdomen. Så de anmälde inte. Så kom det en ny fröken. Hon sa ”Jag kan inte ha gråtande barn i min skola: Vad är det här? Varför har ni inte anmält?”

”Men det är ju mammans fel”, sa personalen.

”Nej, det går jag inte med på”, sa fröken och ringde till socialtjänsten.

Det blev en polisutredning. I polisförhøret berättade flickan att hon hade en enda bok hos sin pappa. Den läste hon om och om igen för hon tordes inte gå ut ur sitt rum, eftersom hon inte visste när pappa skulle bli arg nästa gång.

Idag har mamman ensam vårdnad. Barnen träffar inte sin pappa.

Om socialtjänsten och domstolen hade gjort en ordentlig riskbedömning hade barnen kanske haft en kontakt med sin pappa på ett sätt som fungerat idag, understryker Eva Kornhall.

– Kanske kunde de setts med umgängesstöd? Det är en katastrof för de här barnen som blivit av med sin pappa. Det är en sorg för dem. Vi vuxna i domstolsvärlden och på myndigheter är ansvariga för att det blir så här.

Eva Kornhall ger fler exempel på vårdnadstvister där olämpliga fäder fått ensam vårdnad utifrån PAS-resonemang. Nyligen var hon i Varbergs tingsrätt, inkallad i ett mål, där en mamma blivit utpekad av familjerätten som ”PAS-mamma”. Mamman och barnen blev placerade på ett behandlingshem. Kvinnan visste inte vad PAS var utan sökte information på nätet och kom på så sätt i kontakt med Eva Kornhall.

– Jag var helt chockad när jag fick det här materialet. Det var det vedervärdigaste jag har sett i PAS-ärenden hittills.

I tio år hade kvinnan fått sin bil och dörr sönderslagen av mannen, som även hade kört på hennes väninnor med bil. Dessutom hade en rad anmälningar om misshandel av deras gemensamma barn lagts ner i brist på bevis.

– De var ju i tvist, gudbevars. Men mamman har inte tvistat. Hon lämnade mannen för att han var farlig innan hon födde sitt barn. Hon har aldrig öppnat en process. Det har han gjort. Han har sagt att han ska ta ifrån henne barnet och det har han successivt gjort. Familjerätten för ett rent PAS-resonemang där de anser att pappan ska ha ensam vårdnad. Pappan säger:

”Jag ska ha ensam vårdnad. Hon ska inte ha något umgänge alls. Hon är farlig för vårt barn. Min son anmäler mig för att skydda sin mamma. Han skadar sig för att skydda sin mamma. Han sitter och slår sig själv i garderoben” Kan man tro på det här? undrar Eva Kornhall.

Hon är ganska säker på att domen, som ännu inte meddelats, kommer att vara till förmån för pappan. I 95 procent av fallen går tingsrätterna på familjerätternas bedömning, enligt hennes erfarenhet.

– Här finns dessutom utredningen från utredningshemmet som säger att ”mamman är så negativ. Pappan är en bättre förälder därför att han insett att han inte kan fortsätta slå barnet”. Det står i utredningen. Han har också förstått att han måste sluta tala illa om barnets mamma. Men mamman har inte fattat någonting. Hon förstår fortfarande inte att det är något fel på henne. Hon tycker fortfarande att hon är en bra mamma. Vilket hon är. Men eftersom pappan nu förstått att han inte kan fortsätta slå bedöms han vara den bättre föräldern.

Eva Kornhall höll på att storkna, när hon läste detta. När hon förhörde familjettsekreteraren frågade hon vilken riskbedömning de gjort, med tanke på att en förundersökning pågick och att skolan anmält att barnet kommer dit med skador?

”Vi har bortsett från våldet i vår riskbedömning. Han är ju inte dömd och förundersökningarna är nedlagda så då kan inte vi ta någon hänsyn till det”, svarade familjettsekreteraren.

– Hon hade inte ens gått grundkursen, menar jag. Det är bedrövligt, säger Eva Kornhall.

I det här fallet hade pappan i tio års tid anklagat mamman för att vara psykisk sjuk. Också det typiskt i PAS-mål, enligt Eva Kornhall.

– En ”PAS-mamma” är per definition psykisk sjuk, annars skulle hon inte kunna hjärntvätta sitt barn. I det här fallet hade pappan och hans föräldrar anmält mamman flera gånger och påstått att hon var psykotisk. Socialtjänsten gjorde utredningar. Alla visade att mamman mådde jättebra, pojken mådde jättebra förutom att pappan slog honom. Mamman visade läkarintyg på att hon inte var psykisk sjuk. Ändå skriver familjerätten i den avslutande utredningen att det finns vissa tvivel. Vilka tvivel? ”Pappan säger”.

Fallet fortsatte med att skolpsykologer, lärare och resurslärare förhöordes. Alla vittnade om en rädd pojke som under lång tid berättat om våld. De hade sett märken på honom och polisanmält. Enligt Kornhall såg samtliga att han hade en helt annan relation med sin mamma än med sin pappa.

– Jag hoppas vid Gud att rätten lyssnar på dem, men jag har inte

stort hopp, konstaterar Eva Kornhall och vänder sig ut mot åhörarna:

– Alla ni som jobbar med barn: lyssna på dem! De har rätt att komma till tals. Har man inte lyssnat på dem och inte gjort någon riskbedömning eller analys av det vittnen sagt, då är det livsfarligt att flytta över ensam vårdnad till en man som är dömd för grov kvinnofridskränkning. Vad är det vi lämnar över våra barn till? Den frågan vill jag att alla domare och familjerättshandläggare ställer sig.

– En mamma här i publiken, fortsätter hon, har av tingsrätten blivit av med vårdnaden om sitt barn, trots att pappan är dömd för grov kvinnofridskränkning. Domstolen trodde att han bäst skulle tillgodose barnets behov. Visst är det märkligt, när han misshandlat mamman med barnet på armen? Det finns inte ett ord i utredningen om att mamman skulle vara olämplig på något sätt mer än att hon naturligtvis är negativ mot pappan som har misshandlat henne. Är det här okej i Sverige 2011?

Ingen könskampsfråga

Nej, det är inte okej. Efter ingripanden från Rädda Barnen, Socialstyrelsen och en familjerätt har mamman idag ensam vårdnad om sina barn.

– Men de här barnen hade lika gärna kunnat få sina liv förstörda och de lever fortfarande med skräcken för att deras pappa inte ska lägga ner tvisten med deras mamma.

Det finns så många goda fäder, betonar Eva Kornhall, så många bra pappor, men det finns också militanta så kallade ”Pappa-barn”-organisationer som driver det här som en könskampsfråga och inte en barnfråga.

– De använder fall som det jag nyss talade om som bevis på att PAS finns och tillämpas i svenska domstolar. Utan hänsyn till barnen har deras namn lämnats ut i TV och i radio. Hela domen har slängts ut på nätet. Domen är förskräcklig. Men den gäller inte. Mamman har nu fått enskild vårdnad.

Avslutningsvis förmedlade Eva Kornhall ett hopp, när hon räknade upp de i hennes ögon duktiga forskare som reagerat mot och skrivit om PAS.

– Anders Brynge, överläkare på BUP, skriver så här i ett debattinlägg, som jag tycker man ska lägga på minnet:

”Eftersom begreppet saknar empirisk förankring är det oanvändbart juridiskt. Att förlora sig i spekulationer om störd narcissistisk självbild hos den ena parten i en skilsmässotvist är inte en möjlig argumentationslinje i en rättssal.”

– Det kunde inte ha sagts bättre. PAS får inte användas, säger Eva Kornhall.

Fotnot: Efter konferensen kom domen i det refererade fallet från Varberg. Eva Kornhall berättar: ”Jag kan glädja alla med att domstolen lyssnade i första fallet, Varberg. Mamman har idag ensam vårdnad. Det finns hopp!”

»Parental Alienation Syndrome: Vetenskap och amerikansk lag«

Jennifer Hoult är amerikansk advokat och juris doktor. Hon är en av New Yorks certifierade våldtäkts- och traumarådgivare och har ägnat mycket kraft åt att bekämpa att påståenden om PAS, Parental Alienation Syndrome, föräldraalienation, ska avgöra vårdnadsärenden.

I 25 år har Jennifer Hoult arbetat för att förändra amerikansk lagstiftning, både på nationell och delstatlig nivå, så att fler sexförbrytare ska dömas. Uppskattningsvis har hon representerat runt tusen barn, mellan tre och sjutton år.

– Flera mål under mina år som åklagare i New York City har handlat om våld i hemmet och sexuella övergrepp. Det har gett mig en bred kunskap.

Innan Jennifer Hoult går vidare betonar hon att även om många föreläsare under Vårdnadskonferensen talar om män som förövare, kommer inte hon att göra det.

– Naturligtvis utnyttjar fäder sina barn, men jag har valt att tala i ickekönsspecifika termer, eftersom även kvinnor kan utsätta barn för övergrepp.

En av fyra flickor utsatta

Statistiken över hur många som begår sexuella övergrepp mot barn i USA är otillräcklig, enligt Hoult. Men forskningen går framåt. Under tidigt 1960-tal ansågs incest drabba en på miljonen. Den senaste uppskattningen säger att 25 procent av flickorna och 16 procent av

pojkar i landet har utsatts för sexuella övergrepp. Oftast av någon familjemedlem eller någon som stod familjen mycket nära. Dessa siffror ger Jennifer Hoult som bakgrund till föredragets ämne; vårdnadstvister i USA och varför domstolarna kommit att ta alltmer hänsyn till anklagelser om att den ena föräldern hjärntvättat barnet att påstå att den andre utsatt dem för sexuella övergrepp, alltså PAS-lärans grundläggande budskap.

För att förklara hur denna lära kan tas på allvar presenterar Jennifer Hoult ett antal antaganden om relationen barn – föräldrar. Antaganden som spelar stor roll i vårdnadsärenden. Det första är att barn naturligt står båda sina föräldrar lika nära. Det andra är att om barnet skiljs från sin ena förälder är det något onaturligt och ohälsosamt. Det tredje är att barnet befinner sig i ett slags kontinuum av ständig barndom.

– Vi glömmer att barn en dag blir vuxna, förklarar Jennifer Hoult som återkommer till dessa antaganden längre fram i föredraget.

Vad är då PAS? Det är viktigt att veta att det finns två olika begrepp: PA, Parental Alienation och PAS, Parental Alienation Syndrome.

– PA och PAS är inte utbytbara termer även om domare, advokater och vårdpersonal använder dem som om de vore det. PAS ingår inte i den psykiatriska diagnosmanualen DSM-IV, där alla medicinskt verifierbara sjukdomar samlats. Inte heller har det erkänts som en diagnos av någon av våra ledande hälso- eller medicinska organisationer, även om anhängarna hävdar att American Psychological Association har gjort det. Fast det är inte sant, säger Jennifer Hoult.

Parental Alienation, PA, är ett begrepp som används för att beskriva observationen att barn visar distans, ogillande eller antipati mot sin förälder. Det kan vara mildt eller kraftfullt. Tillfälligt eller permanent. Omotiverat eller motiverat. Begreppet PA är neutralt. Det beskriver att ett barn dragit sig undan.

Parental Alienation Syndrome, PAS, däremot, är ett påstått psykiskt syndrom, som säger att två komponenter styr barnets

fjärrande: den ena förälderns hjärntvätt av barnet och barnets egna behov av att bidra till att demonisera den andra föräldern.

– Nu ska jag tala om hjärntvätt. Grunden för PAS är att den ena föräldern, oftast mamman, sägs ha hjärntvättat barnet att tycka illa om den andra, oftast pappan. Vad är skillnaden mellan att lära ett barn något och att hjärntvätta det?

Om den ena föräldern säger att den andra är alkoholist, är det att hjärntvätta barnet? Nej. För om föräldern är en alkoholist vet barnet detta redan, understryker Jennifer Hoult och lutar sig mot den erfarenhet hon fått av att ha talat med väldigt många barn i vårdnadsärenden.

– Barn har en väldigt klar bild över sina föräldrars brister och förtjänster. De kanske inte kan sätta ord på det med ett vuxet språkbruk, men de vet. De har upplevt sina föräldrar.

Många nyskilda föräldrar ventilerar sin frustration, vrede och sorg över det förlorade förhållandet inför sina barn. Det är inte samma sak som att alienera barnet från den andre föräldern.

– De föräldrar vi ser i vårdnadsärenden i domstolarna har nästan alltid en konfliktfylld relation. Men, det finns två olika fall.

Den vanligaste situationen är, enligt Hoult, två föräldrar där båda betar sig illa mot varandra.

– De fall ni pratar om här på Vårdnadskonferensen har en tydlig förövare och ett tydligt offer. Det finns klara mönster av terror, som tar sig uttryck i känslomässig, fysisk, psykologisk, ekonomisk och sexuell kontroll. Men i de andra destruktiva relationer där en vårdnadstvist pågår ser vi i domstolarna två föräldrar som inte fungerar som vuxna. De betar sig som barn. Ouppfostrade barn. De skriker, kastar saker eller slår på varandra. Men det är ändå ett mildt våld. Ingen mördas och det är långt ifrån den stress som kvinnor utsatta för mäns våld lever under, förklarar Jennifer Hoult.

Barnen i dessa familjer kan också fara illa. Ingen tvekan om det.

I New York pågår 200 fall av vårdnadstvister varje dag. Och frågan är om domaren och advokaterna har tillräcklig kunskap för att kunna skilja den typen av konfliktfyllda relationer från den där den ena parten ensidigt terroriserat den andra. Antagligen inte, tror Jennifer Hoult.

– Vårdnadstvister tas upp i familjerättsdomstolarna. Både hierarkiskt och statusmässigt ligger dessa mycket långt ner på skalan. Arbetsbördan är gigantisk.

Ansvar vilar på advokaterna

Trycket på domstolarna gör att grindvaktsfunktionerna slagits ut. Många domare, åklagare och advokater misslyckas totalt i sin plikt att ställa frågor, reda ut och kritiskt granska. Tiden räcker inte till.

– Våra familjedomstolar är överlupna med arbete. Det finns en enorm trötthet. Dag ut och dag in sitter domarna i rätten från åtta på morgonen till nio på kvällen. Framför deras ögon utspelar sig fall efter fall där människor uppför sig som galningar. Skriker. Tjafsar. Det är svårt att skilja dessa fall från alla de riktiga fall där den ena partnern terroriserat den andra.

Advokaterna är ofta där på frivillig basis, som Jennifer Hoult själv var, och de betalas en minimal lön för att ta hand om så många fall som möjligt.

– Du måste ha människor som är extremt dedikerade sin uppgift, eldsjälar, som inte bränner ut sig. Men om de ska göra all den research varje mål kräver blir det övermäktigt. Till slut blir det en omänsklig börda. Det går inte. Därför blir det enklare att kalla in “expertvittnen” som kan berätta att detta är ett fall av PAS och dessa så kallade “experter” granskas aldrig. Det förekommer partiska professorer och domstolarna har inte tiden att granska dem.

PAS, ett icke verifierbart syndrom

Hur ofta dyker då PAS upp i amerikanska domstolar? Tyvärr kan Jennifer Hoult inte svara på det. De flesta vårdnadstvister i USA avgörs i lokala domstolar eller i familjerätten och resonemanget bakom avgörandet skrivs sällan ner.

– Det jag ser är när PAS dyker upp i de fall som publicerats, men de utgör bara en liten andel.

Hon har själv gått igenom alla de Law review-articles, “lagstiftningsgranskningar” som gjorts under år 2006 där PAS nämnts. Hon

återfann begreppet i 112 artiklar. För att ha något att jämföra med sökte hon även efter hur ofta “kvinnor utsatta för mannens våld” förekom. Det begreppet återfanns i tusen artiklar.

– Nu tror jag att PAS nämns i betydligt fler. Men PAS ska inte vara i domstolarna. Det ska inte vara ett skäl att döma på något sätt.

Richard Gardner är upphovsman till PAS. Jennifer Hoult visar i sitt föredrag flera brister i Gardners resonemang varav vaga diagnoskriterier och rena cirkelresonemang är några.

– Syndromet har inte kunnat verifieras efter vetenskapliga kriterier. Ett huvudproblem är att botemedlet för denna så kallade psykiska sjukdom inte är medicinsk utan juridisk. Domstolar ska korrigera felaktigt beteende. Medicinsk behandling ska bota sjukdomar. Den rekommenderade behandlingen för PAS är att ta ifrån mamman vårdnaden och tvinga barnet till kontakt med förövaren, säger hon och rekommenderar alla som är intresserade att läsa mer på webbsidan: <http://www.leadershipcouncil.org/1/pas/leg.html>.

Stödet till barn varierar

USA har inte hittat sätt att fånga upp barnens röst, konstaterar Jennifer Hoult. Det skiljer visserligen från delstat till delstat, en del erbjuder bra advokatstöd till barn, medan andra inte har något alls.

– Min erfarenhet är att när vi frågar barnet vad han eller hon önskar blir svaret ofta väldigt väldigt förvånande.

Vissa barn vill ha kontakt med föräldern som utsatt dem. En del vill ha det direkt. Andra i framtiden och några har skuld känslor eftersom de inte träffar den föräldern.

– De kan säga: “Jag älskar mamma/pappa men jag vågar inte träffa henne/honom än”. Jennifer Hoult understryker att hon representerar barnet, ingen annan, innan hon slår fast att föräldrar som utsatts för våld av sin partner ofta utgår ifrån att deras önskningar är desamma som barnets.

– Det stämmer inte alltid. En av de absolut mest skrämmande sakerna med övergrepp mot barn är att barnet ofta älskar förövaren. Samtidigt som barnet hatar vad han/hon gjort mot det och är

skräckslaget för att det ska ske igen. Dessutom föraktar barnet förövaren. Bakom dessa motstridiga känslor finns ofta en grundläggande koppling till föräldern och ett hopp om att få en fin relation.

Det är inte säkert att förövaren är kapabel att ge barnet den relation barnet hoppas på, understryker Hoult. Tvärtom kan barnet till slut tvingas inse att det aldrig går att ha ett vanligt förhållande med föräldern, men kanske kan de med samhällets stöd få möjlighet att ses under trygga former.

Förutsättningarna för att detta ska gå är att rätten lyssnar på barnet och att samhället ger de medel som behövs för att trygga barnets säkerhet. Men verkligheten i de amerikanska domstolarna ser annorlunda ut. På grund av PAS intåg som förklaringsmodell till varför ett barn drar sig undan den ena föräldern blir det allt svårare att tala om det riktiga problemet. Övergreppen. Istället läggs fokus på huruvida barnet hjärntvättats av den andra föräldern.

*»De kan säga: ›Jag älskar
mamma/pappa men jag vågar
inte träffa henne/honom än««*

Förutom arbetsbördan som ligger på domstolarna presenterar Jennifer Hoult några ytterligare förklaringar till varför PAS-förklaringar fått fäste. Hon börjar med att berätta att de amerikanska domstolarna är fyllda av välmenande domare. Å ena sidan livrädda att placera ett barn hos en förövare. Å andra sidan frågar de sig: Vad händer om det inte förekommit några övergrepp?

– Det finns en rädsla att kapa barnets band med sin förälder. Samtidigt är det för många människor svårt att härbärgera tanken på att sexuella övergrepp kan ske så nära oss, att det blir lättare att tänka att den andra föräldern eller barnet själv har hittat på. Då slipper man ta in det faktum att någon som ser ut som du, din bror, pappa, syster, mamma, bästa vän eller granne har kunnat våldta ett barn. Det är så skrämmande att vi knappt kan sätta ord på det. Vi är flockdjur och som art behöver vi vårt omgivande samhälle för att överleva.

Något av det mest skrämmande med våld i familjen och incest

är att de så totalt förstör uppbyggnaden av samhället, understryker Jennifer Hoult. Familjen som ska vara samhällets minsta byggsten trasas sönder.

– Det skapar en existentiell kris att inse detta. Även för domare och advokater. Vi vill inte se det. Alla här inne i denna lokal känner någon som blivit utsatt, säger Jennifer Hoult och tittar ut över publiken.

– Alla här känner en förövare. Även om du inte vet om det. Så många utsätts. Det kan vara någon du älskar, någon du bryr dig om, någon du respekterar och om du konfronterats med vad denna person gjort mot ett barn hade det blivit alldeles överväldigande. Det är den skrällen vi måste förhålla oss till och lära oss att hantera. Annars förblir det enklare att tro på Parental Alienation Syndrome, PAS.

*** Parental Alienation, PA**

En observation att barn visar distans, ogillande eller antipati mot sin förälder. Denna distans kan vara mild eller kraftfull, tillfällig eller permanent. Omotiverad eller motiverad. En respons på någon negativ stimuli eller obefogad distans.

*** Parental Alienation Syndrome, PAS**

Ett påstått medicinskt syndrom, som säger att två komponenter styr barnets bortdragande: den ena förälderns hjärntvätt av barnet och barnets egna bidrag till att demonisera den andra föräldern.

Källa: Jennifer Hoult.

»Hur påverkas barn av svåra konflikter mellan föräldrar?«

Anna Norlén är legitimerad psykolog och psykoterapeut. Hon arbetar som enhetschef på BUP Grinden i Stockholm, en specialenhet inom Barn och Ungdomspsykiatri för barn som upplevt våld och/eller sexuella övergrepp.

Anna Norlén inleder sitt föredrag med att förklara att tre grupper av barn kommer till BUP Grinden:

- * De som upplevt våld i familjen.
- * De som utsatts för sexuella övergrepp.
- * De som agerat sexuellt mot andra barn.

Den sistnämnda gruppen kan vara alltifrån förskolebarn med problembeteenden till tonåringar misstänkta för sexuella övergrepp mot barn eller jämnaåriga. Anna Norlén betonar att BUP Grinden inte behöver ha fällande domar för att starta behandling.

– För oss räcker det med att det finns uppgifter om våld eller övergrepp för att sätta igång. Skulle vi invänta fällande domar hade vi haft väldigt få barn att hjälpa. Uppgifter om brott mot barn leder ytterst sällan till åtal och fällande domar, säger Anna Norlén.

BUP kan alltså agera oberoende av rättsprocessen. Men det är lättare sagt än gjort att lägga det juridiska åt sidan. BUP Grinden blir ständigt indragen i utredningar och rättegångar, eftersom många är intresserade av hur psykologerna bedömer barnet. Bedömningar som ofta används i vårdnadsutredningar och domar.

– Vi kan bara uttala oss om det barnpsykologiska ur ett strikt

psykiatriskt perspektiv. Vi vet inte vad som hänt, men vi kan berätta om barnets symptom är typiska efter traumatiska upplevelser och om barnet har behov av behandling.

Samtidigt, understryker Anna Norlén, är BUP Grinden väldigt noga med att värna barnens integritet. Går man i behandling måste man ha rätt att få säga vad man vill, om vem man vill, utan att behöva vara rädd för att detta kommer på ett papper i rätten. Ingen som går i terapi vill ha det förbehållet. Inte heller barn ska ha det.

– Vi inom BUP måste bli mycket noggrannare med vad vi lämnar ut. Det går att lämna ut både generella och specifika bedömningar utan att spilla ut ett barn totalt. Vi kan och ska skydda barnets integritet.

Föräldrar, familjerätter och rättsväsendet kräver ofta - och tror att de har rätt att kräva - all information som finns hos BUP om ett barn. Men en psykolog behöver inte lämna ut hela journalen till någon. Inte ens till vårdnadshavaren.

– Jag kan alltid göra en prövning: kan något i det här materialet vara till men för barnet om det förs vidare? Då kan jag täcka över de delarna. BUP ska samarbeta med vårdnadshavare, socialtjänst och rättsväsende. Vi ska ge den viktiga information vi har, men det betyder inte att vi ska skicka ut allt. Inte kopiera upp teckningar och skicka ut citat. Där kan vi skydda barn. Även en tvååring har rätt till integritet.

BUP Grinden erbjuder traumafokuserad behandling, både i grupp och individuellt. Möjligheterna att hjälpa utsatta barn är goda, enligt Anna Norlén.

– Det finns metoder som har evidens, stöd i forskning, och som fungerar bra, men tyvärr är de inte tillräckligt spridda i Sverige. Jag kan inte gå in på dem här och nu, men får vi väl träffa ett barn så vet vi ganska väl vad vi ska göra.

Konflikter kan skapa trauma

Det krångliga ur ett barnpsykiatriskt perspektiv är att det inte alltid går att identifiera vad som är barnets största bekymmer i fall där det finns

uppgifter om både våld eller sexuella övergrepp och där barnet dessutom befinner sig mitt i konflikten mellan föräldrarna i vårdnadstvister.

– Umgänges- och vårdnadstvister där det finns uppgifter om våld och övergrepp måste vi behandla på ett visst sätt. Helheten blir ett problem. Tvisten har en egen problematik. Vi vet att barn i familjer där föräldrarna tvistar om vårdnaden lever med en konstant stress. Barnet vet att föräldrarna är farliga för varandra och när det är dags för umgänge ökar ångestnivån, likaså när det blir dags för nästa umgänges- och vårdnadsutredning. Ibland har barnet stressnivåer som är helt orimliga.

Känslomässigt är det lätt att förstå barnets oro. Oro som ofta väcks av frågor som: Vad kommer hända med mig? Vad händer med mamma? Var ska jag bo? Allt detta tar psykisk energi i anspråk. Energi som barn bättre behöver för att växa, utvecklas och lära sig saker.

– Det finns ingen forskning som visar hur barn på lång sikt påverkas att leva med permanent stress på grund av vårdnadstvister. Inga longitudinella studier har följt upp barnen, utan det enda vi kan beskriva är barnets situation som den är nu, säger Anna Norlén.

Barnets situation i konflikten är full av stress. Konflikter kan skapa trauma, det vill säga ge upphov till en psykisk skada. En vuxen kan ofta använda strategier för att återhämta sig och lugna sig. Kanske prata med vänner eller söka hjälp. Barn kan sällan själva lugna ner sig. De kan oftast inte heller begära hjälp annat än från föräldrarna.

– Barns system för återhämtning är ju familjen. I det här fallet är familjen med och skapar problemet. Barnen blir bakbundna, säger Anna Norlén.

Varierande symptom

Ett annat problem är att barn kan vara med om svåra påfrestningar utan att det märks. Svårigheterna kanske bara föregår på insidan. Barnet vill inte visa. Så en utmaning är att man inte kan hålla utkik efter några kardinalsymptom eller tecken på att det pågår ett svårt lidande inom ett barn.

– Vi måste göra en helhetsbedömning och vi ser en stor variation

på känslomässiga, psykologiska symptom. En del barn är ledsna. Andra arga. Vissa utvecklar självskadesymptom, medan somliga känner oro och ångest, lever med behov av att ha kontroll över tillvaron. Beteendet kan skifta mellan att vara bråkig och inåtvänd, avskärmad. Lever man med hög nivå av stress länge blir man till sist sjuk i kroppen. Det är vanligt med ont i magen, ont i huvudet, sömnsvårigheter, som inte har någon förklaring annat än till stress. Men barn utan större problem i sitt liv kan också ha de här besvären. Därför är det viktigt att man gör en helhetsbedömning. Om man oroar sig för att ett barn har traumasymptom är det alltid dags att kontakta BUP.

Hur påverkas barn av att leva i en familj där det förekommer våld och övergrepp samtidigt med en långdragen vårdnadskonflikt?

Anna Norlén betonar att det inte går att dra allmängiltiga slutsatser utifrån att en viss händelse inträffat, utan man måste alltid se till individen som är drabbad:

* Personligheten spelar stor roll.

– En del barn är robusta, klarar stress i hög grad, har bra strategier för återhämtning och vila. Andra barn är tunnhudade, känsliga för små förändringar. En del barn ser på en blick, hör på mammas röst att nu är det inte bra, och får ont i magen.

* Ålder spelar in.

– Små barn är alltid mer sårbara för påfrestningar. De är oftast mer utsatta eftersom de är mer beroende av sina föräldrar för skydd och stöd. Äldre barn kan i viss mån få stöd på andra arenor än i familjen.

* Hur mycket man utsätts för en påfrestning.

– Påfrestande händelser som pågått upprepade tillfällen under lång tid är självfallet värre än enstaka händelser under kort tid.

* Tolkningen av händelsen.

– Tolkar man det som om det har med mig att göra på något sätt, att det är på grund av mig de bråkar, är det en enorm belastning för ett barn att leva med. Det ökar stressnivån.

* Hur föräldrarna reagerar på påfrestningen.

– Signalerar föräldern ”Jag sköter det. Detta är svårt men du kommer att få det du behöver” då kan barnet ofta hantera stora påfrestningar. Ser pappa och mamma någorlunda lugna ut kan barnet bli lugnt. Är föräldrarna arga, nedstämda eller frånvarande blir barnet oroligt.

Det behöver inte endast vara föräldrarna som ger tryggheten, utan i många barns liv finns även andra viktiga personer och inte minst husdjur som varit deras stöd.

Särskilda krav på behandling

Mötet med dessa barn ställer särskilda krav på behandlaren, förklarar Anna Norlén. Barnets relation till de inblandade, det faktum att det är deras föräldrar som de både tycker om och som skadar dem, gör den här gruppen speciell. Många tonåringar säger att det inte är rätt läge att prata om det här. De vill lägga det bakom sig.

– Då är det viktigt att behandlaren berättar vilket stöd tonåringen kan få och vad han eller hon tackar nej till så att beslutet kan fattas på rätt grund.

Behandlaren behöver också vara mycket tydlig, när den möter traumatiserade barn i den här situationen, och verkligen signalera till barnet att ”jag vill prata med dig om det här svåra som ska ha hänt dig”.

– Man måste vara nyfiken. Ställa massor av frågor och vara aktiv. På BUP Grinden använder vi alltid andra kommunikationskanaler parallellt med det talade språket.

En kanal är ”Plus och minus-listan”. Vad är plus och minus hemma? Med pappa? Med mamma? Genom att spalta upp dessa plus och minus hjälps barnet att nyansera hur det har det i olika situationer. Att uttrycka och nyansera sina tankar är en viktig del i behandlingen.

– Vi pratar också konkret och detaljerat om vad som hände när det hände otäcka saker. Hur blev det för dig? Vad tänkte du? Hur kändes det? Ibland kan det vara bäst att rita, andra gånger låta lek och dockor

förmedla händelsen. Det viktigaste är att informationen anpassas till barnet så att han eller hon förstår och kan uttrycka sig fritt.

– Barn har ofta fått vara med på möten hos socialtjänsten. Men då mer som medsittare på ett vuxenmöte. De har hört en massa ord och känt av en massa oro, men de har ofta inte förstått vad det egentligen handlar om.

Fel stöd kan skada

Informationen om vad som sker och varför det sker måste alltså anpassas till barnet. Dessutom måste barnet få rätt typ av stöd. Idag brister det ofta här, påpekar Anna Norlén. I idealfallet görs först en helhetsbedömning, sedan undersöker psykiatrien och socialtjänsten vad var och en av dem behöver bidra med, varpå barnet fått det stöd han eller hon behöver.

– Idag har BUP och Socialtjänsten svårigheter med att vi inte vet vem som ska erbjuda vad. I många kommuner finns ingen annan hjälp för barn som upplevt våld än ”Trappan-samtal” hos Socialtjänsten. Det är en jättebra stödmetod, men den bygger på att man kan prata ganska bra. Har man svåra traumasymptom eller är ett litet barn passar inte ”Trappan”, säger Anna Norlén och konstaterar att felaktigt stöd till traumatiserade barn i bästa fall blir meningslöst, i värsta kan göra skada.

– Ingen vill att det ska bli så. Vi måste matcha ihop barn och hjälp på rätt sätt. Kommer barnet väl till BUP har vi goda möjligheter att hjälpa.

»Utrikesdepartementets roll i barnbortförandeärenden«

Claes Bergdahl, vid den konsulära enheten vid Utrikesdepartementet, UD, arbetar i en grupp som bland annat handlägger ärenden som rör olovligt bortförande av barn. Det gäller både barn som förts från Sverige till ett annat land och till Sverige från ett annat land.

Allt fler barn förs bort. Både från Sverige och från andra länder. Ett ökande resande och att det blir allt vanligare med internationella förhållanden kan vara en förklaring, tror Claes Bergdahl, som arbetar på den konsulära enheten vid Utrikesdepartementet, UD.

UD använder termen ”barnbortförande” för att beskriva när ett barn obehörigen skiljs från en av sina vårdnadshavare och förs ut ur Sverige eller hålls kvar i ett annat land. Oftast av ena vårdnadshavaren eller av en släkting. En vanlig fördom är att det är fäder som rövar bort sina döttrar till Mellanöstern. Statistiken visar något annat, konstaterar Claes Bergdahl.

– Inom EU-länderna är det mödrarna som står för majoriteten av bortförandena.

Haagkonventionen är det viktigaste instrumentet i det här sammanhanget. Den gäller i förhållandet mellan Sverige och drygt 80 andra stater. Inom EU finns dessutom ett samarbete genom Bryssel II-förordningen, som fungerar som en förstärkning av Haag-konventionen. Alla EU-länder utom Danmark är med. Det finns även bilaterala avtal mellan Sverige och Tunisien och Egypten.

Vid tiden för föredraget, oktober 2011, fanns 134 öppna barnärenden

hos UD. 54 rörde sig om återförande enligt Haagkonventionen och 30 om umgänge. 40 var så kallade icke-konventionsärenden och nio var utifrån Bryssel II-förordningen. Uppklarningsprocenten ligger uppskattningsvis på cirka 85 procent för Haagkonventionsärenden och på 30 procent för icke-konventionsärenden.

Mellan 72 och 128 nya ärenden har öppnats varje år sedan 2006. I omkring 85 procent av Haagkonventionsärendena var modern den som fört bort barnet. Oftast fördes barnet till de nordiska länderna, EU och USA.

I ärenden som gäller icke-konventionsländer som Iran, Irak, Libanon, Tunisien, Syrien, Algeriet och Ryssland, är det rakt motsatt förhållande: i omkring 80 procent av fallen var det fadern som fört bort barnet.

– Det har inte gjorts någon analys om varför det är på det här sättet, men en tänkbar förklaring är att i de länder som inte är anslutna till Haagkonventionen råder ett system, där fadern generellt sett har en starkare position och kanske per automatik anses vara vårdnadshavaren.

När det gäller Haagkonventionsärendena, där modern är den som oftast för bort barnet, presenterade Bergdahl en hypotes: i internationella förhållanden är det oftast kvinnan som flyttar till mannens hemland, således är sannolikheten större att modern för bort barnet och återvänder till sitt hemland.

– Uppklarningsprocenten är hög. För Haagkonventionsärenden uppskattas den till cirka 85 procent och för icke-konventionsärenden 30 procent. I genomsnitt tar ett konventionsärende ett par månader att klara upp även om det kan dröja längre. Men det är alltid betydligt längre för ickekonventions- och umgängesärendena, enligt Claes Bergdahl.

UD:s roll är neutral

UD är utsedd centralmyndighet för Haagkonventionen och handlägger ansökningar samt samarbetar med andra centralmyndigheter kring barnbortföranden.

– UD:s roll är förmedlande och informerande. Vi kan inte agera som ombud, utan har en skyldighet att förhålla oss neutrala. Om parterna inte redan har ett juridiskt ombud när ärendet kommer

till oss kan vi ombesörja att de får en advokat som har erfarenhet av internationella bortföranden av barn. Vi kan också informera om att det finns möjlighet till svensk rättshjälp, säger Claes Bergdahl.

Arbetsgången när UD får in ärenden om att barn olovligen förts in i Sverige:

1. Skriftlig ansökan inkommer
2. UD kontrollerar om det går att lösa frivilligt.
3. Om inte, förmedlar UD ett rättsligt biträde.
4. UD lokaliserar barnet, oftast går det lätt, enligt Bergdahl.
5. Om inte frivillig lösning nås, hamnar ärendet i Stockholms tingsrätt, där domstolen beslutar om barnet ska återföras enligt Haagkonventionen.
6. Om barnet ska återföras kan UD lämna bistånd ur ”Barnfonden” och hjälpa till att arrangera resan. När det gäller Bryssel II-ärenden är rutinerna i princip likadana.

Arbetsgången när UD får in ärenden om att barn olovligen förts ut ur Sverige:

1. Ansökan inkommer från den drabbade föräldern.
2. Ansökan och en översatt svensk lagtext, oftast kapitel 6 i Föräldrabalken, skickas till centralmyndigheten i det aktuella landet. I några fall skickas den till Sveriges ambassad eller konsulat varpå de överlämnar ansökan till centralmyndigheten på plats.
3. Det finns möjlighet att ansöka om medel i Barnfonden om man ska återvända till Sverige med barnet.

Uppgifter om våld är vanliga

Det finns undantag när det inte är möjligt att återföra barnet till hemvistlandet, även om den sökande inte samtyckt till bortförandet.

- * Den sökande kanske inte vid tillfället för bortförandet utövade sin föräldraroll eller vårdnadshavarkapacitet i realiteten.
- * Det föreligger allvarlig risk för fysisk eller psykisk skada för barnet.

– Vår erfarenhet när vi följer den svenska rättspraxisen är att man ganska konsekvent följer huvudregeln och relativt sällan tillämpar undantagen. Det är förstås så som konventionen är tänkt att tillämpas, men man ska vara medveten om att det ofta förekommer uppgifter om våld och övergrepp.

Haagprocessen är ingen vårdnadsprocess, förklarar Claes Bergdahl, utan en vårdnadsprocess kan ske först när barnet återförts till sitt hemvistland. Men Haagkonventionen reglerar ändå umgänget i viss mån: länderna som är anslutna ska verka för att få till stånd ett umgänge.

Drygt 80 länder är anslutna till Haagkonventionen, men stora delar av Afrika, Mellanöstern och vissa delar av Asien har ännu inte anslutit sig.

– Vi vet att Ryssland är på väg att ansluta sig, likaså Japan och det ser vi förstås som någonting mycket glädjande för det ökar ju chansen att lösa den här typen av ärenden avsevärt.

År 2012 kommer Sverige att tillträda en konvention som heter Haag 96. Den är till skillnad från Bryssel II-förordningen inte exklusiv för EU-länderna, utan betydligt fler länder kommer ansluta sig. Haag 96 kan bli ett viktigt instrument att få ett svenskt beslut om vårdnad erkänt och verkställt i ett land utanför EU.

Fotnot: Parallellt med UD:s arbete för att återföra barnen kan en straffrättslig reglering gällande egenmäktighet med barn pågå. Den sköts av polis och åklagare. UD:s roll i detta är mycket begränsad och man samarbetar ytterst sällan med polis och åklagare.

UD kan aldrig medverka till återförande av barn i strid med det andra landets rättsordning och därmed medverka till ett omvänt barnbortförande till Sverige genom att barnet ”kidnappas tillbaka”.

Källa: Utrikesdepartementet (Centralmyndigheten för internationella barnbortföranden).

»Vilket stöd finns för mammor i vårdnadsprocessen?«

Annika Rejmer är universitetslektor i rättssociologi vid Lunds universitet. I den här presentationen utgår hon från sin avhandling "Vårdnadstvister. En rättssociologisk studie av tingsrätts funktion vid handläggning av vårdnadskonflikter med utgångspunkt från barnets bästa", resultat från projektet "Vårdnadstvister och barnets bästa – En studie av alternativa modeller för tvistlösning på familjerättens område" och forskningsrapporten "Våldsutsatta kvinnor berättar. En utvärdering av projekt Karin".

Ett av syftena bakom den stora vårdnadsreformen år 2006 var att minska antalet vårdnadstvister. Resultatet blev rakt motsatt.

– Istället ökade de med 35 procent. Det innebär att ungefär 7000 barn varje år får erfara att deras föräldrar strider i domstol om vårdnad, boende och umgänge, säger Annika Rejmer.

Vilket stöd får då föräldrar i vårdnadsprocessen? Om Annika Rejmer skulle sammanfatta 20 års forskning i en mening skulle hon säga: "stödet är begränsat, men också varierat och inte helt målgruppsanpassat".

– Man kan söka samarbetsamtal via socialtjänsten och handläggning i domstol. Men när det gäller svåra vårdnadstvister är metoderna sällan framgångsrika. Man uppnår inte barnets bästa.

Just nu bedrivs flera projekt landet runt för att hitta nya sätt att handlägga konflikterna. I Stockholm bedrivs ett projekt vid FoU Södertörn, som ägs av nio kommuner söder om Stockholm: Botkyrka, Haninge, Huddinge, Nacka, Nynäshamn, Salem, Södertälje, Tyresö

samt Värmdö och har till uppgift att genom fältanknuten forskning utveckla socialt arbete med fokus på individ- och familjeomsorg, funktionshinder och socialpsykiatri. Där prövar nu nio kommuner och tre tingsrätter den norska metoden "Konflikt och försoning" och den nordamerikanska "Parenting coordinator".

Max 7,5 timmars stöd

Målet är att hitta nya vägar att ge stöd åt föräldrar i svåra vårdnadstvister. Det behövs, betonar Annika Rejmer, eftersom stödet till föräldrar där vårdnadskonflikten har blivit ohanterlig sällan räcker idag. Första steget är att kontakta socialtjänsten och be att få gå på samarbetsamtal. I genomsnitt får föräldrarna gå på 1,75 samtal, visar en enkätundersökning i 177 kommuner. Ett samtal varar i cirka 90 minuter.

– Det innebär att föräldrarna får samtalsstöd ungefär under 2,5 timme. Men det finns en spridning.

För de föräldrar som inte har djupa konflikter räcker det ofta med ett samtal, där information om vad lagen föreskriver ges. De som är inne i svåra vårdnadskonflikter får maximalt fem samarbetsamtal, vilket innebär 7,5 timmars stöd.

Om samtalen inte leder till en överenskommelse och inget samarbetsavtal skrivs, vänder föräldrarna sig till domstol.

– När man kommer dit påbörjas ett moment, som vi i vår studie kallar "domarmedling". Domaren ska verka för en samförståndslösning. Det här infördes i vårdnadsreformen 2006, då man även passade på att införa en möjlighet för tingsrätt att anlita en extern medlare.

Medlaren ska klarlägga om det finns förutsättning för en samförståndslösning. Begreppet "samförståndslösning" innebär en uppnådd enighet i åsikter och handlande mellan parter som har olika intressen, förklarar Annika Rejmer och tillägger att en samförståndslösning skiljer sig från en förlikning. Förlikas gör man kring något det går att sätta pris på, medan samförståndslösningar rör människor och vid vårdnadstvisten ett barn. Det kan inte prissättas.

– Det är två helt olika sätt att jobba på, förlikning och samförståndslösning. Vi gjorde en enkätundersökning till 68 domare och

frågade om de försökte verka för samförståndslösningar. 80 procent gjorde det. 20 procent sa: ”Det är ingen idé, när vårdnadstvisten har kommit till domstol är det kört. Konflikten är för djup, den är cementserad, den kan vi inte lösa genom samtal.”

Annika Rejmer och hennes kollegor frågade även hur ofta externa medlare anlitas. 7 procent svarade ”rätt ofta”. 61 procent ”ibland” eller att de ”kände en kollega som gjort det”. 32 procent svarade ”aldrig”. Vissa domare tyckte de gjorde det lika bra själva, några att det var för dyrt och andra att det var svårt att få tag på medlare. Ett annat skäl till att inte anlita en extern medlare var att föräldrarna inte var intresserade. Det fanns också en grupp domare som tyckte att det här med medlare ”var samma sak som samarbetsamtal och det gör man ju på socialtjänsten”.

– En domare som deltog i studien sa: ”Jag har fått i uppdrag att vara kurator, men jag har ingen utbildning för det. Jag är jurist och jag ska tillämpa lagen. Jag har fått en ny arbetsuppgift, som jag inte är kompetent för.”

Annika Rejmer undersökte även om föräldrarna följde domen. Fem år efter att tingsrätten avgjort konflikten frågade hon och det fanns i princip inte någon som följde domen.

– Den hade blivit obsolet, föräldrad, rätt snabbt, dels berodde det på att det är skillnad på vilka behov ett barn har om det är två eller sju år gammalt, dels hade att föräldrarnas livssituation förändras. De byter jobb, flyttar och startar nya familjeprojekt. Livet går vidare, skulle jag säga.

Egna metoder i domstolarna

Våren 2011 undersökte Socialstyrelsen vilka metoder med vetenskaplig grund som finns för att lösa vårdnadskonflikter. Sjutton olika artiklar, som kunde hänföras till två studier, var allt man fann. Det finns inte utvärderade metoder och det återspeglades också i Annika Rejmers undersökning, i vilken hon frågade kommunerna om de använder någon särskild metod när de håller samarbetsamtal.

57 procent svarade nej, varje samtalsledare har sitt sätt. 43 procent svarade att de arbetar utifrån en metod, varav den största gruppen sa

att det var egenutvecklade metoder baserade på egen erfarenhet. 70 procent av kommunerna i studien som sa sig arbeta utifrån en metod hade egenutvecklade metoder.

Annika Rejmer frågade även domarna hur de genomförde domarmedling. Också här kunde hon konstatera att varje domare utvecklar sitt eget sätt.

Ungefär 60 procent jobbar med att få igång kommunikationen mellan föräldrarna. Tre tingsrätter uppgav att de arbetade utifrån Göteborgsmodellen, en modell utvecklad vid Göteborgs Tingsrätt. 28 procent menade att de genomför domarmedlingen genom att argumentera utifrån lagstiftningen.

– Det innebär att de säger till föräldrarna: ”ni måste ta ert ansvar som föräldrar och se till ert barns bästa och lyfta ut er själva ur den här konflikten. Ni är till för barnet och det är barnet bästa som ni ska se till att uppfylla”.

7 procent av domarna tyckte att domarmedling inte var något de kunde så de remitterade föräldrarna till samarbetsamtal eller medlare. 2 procent uppgav att de hade utvecklat en modell som innebar att de tjtade. En väldigt långsiktig metod, konstaterar Annika Rejmer, där domarna under en lång period hade många möten med föräldrarna.

– Inför höstlovet har de ett möte och bestämmer att så här ska det arrangeras under lovet. Sen har de möte inför jul och bestämmer hur lovet ska delas upp. Så gör man samma sak inför varje lov. Däremellan försöker domarna få föräldrarna att prova olika sätt att själva klara av det vardagliga samarbetet.

Vad det gäller externa medlingar tror Annika Rejmer att det i framtiden kommer att ske en professionalisering.

– Flera universitet och högskolor har börjat ge utbildning i medling och lär ut vissa tekniker.

Parallella livskriser

Vilka föräldrar hamnar då i vårdnadstvist? Annika Rejmer har gått tillbaka till förarbetena till lagstiftningen sedan början på 1970-talet och tittat på hur den här gruppen definierats.

– Man ser bara en normal familj: mamma och pappa är osams på grund av separation och skilsmässa. Men det där stämmer inte riktigt, säger Annika Rejmer, som fann följande när hon studerade vilka föräldrar som hamnade i vårdnadstvist:

- * Det är inte klassbundet, hela spektrat av samhället finns med.
- * Föräldrarna är mellan 35 och 40 år. Mannen ofta ett par år äldre än kvinnan.
- * Kvinnorna hade motsvarande genomsnittsutbildning. Männerna uppnådde inte genomsnittsutbildning för svenska män.
- * Många har haft en snabb familjebildning. Par som blivit passionerat förälskade, gravida, förlovat sig, gift sig och skilt sig på tre år.
- * Det fanns en överrepresentation av föräldrar med utländsk härkomst.
- * Föräldrarnas egen uppväxt präglades av familjesplittring eller instabilitet.
- * Vid tidpunkten för konflikten hade en stor grupp föräldrar låga inkomster. En mamma kunde försörja tre barn på bostadsbidrag och barnbidrag.

– Föräldrarna befinner sig ofta i parallella livskriser. Utöver separationen har det hänt något mer. Jag skulle påstå att vårdnadstvisten kan ses som ett symptom på andra bakomliggande omständigheter. Våld är en sådan omständighet. Ett återupptaget missbruk, sjukdom, arbetslöshet, utvisning, otrohet och oväntade dödsfall är andra.

I handläggningen av vårdnadstvister ser man sällan den bakomliggande krisen, anser Annika Rejmer. Man kommer inte ner till kärnan, utan samarbetssamtalen ses som framtidsinriktade strukturerade samtal som förs i samband med en separation där föräldrarna är oeniga om hur de ska lösa frågor om vårdnad boende och umgänge. Inget annat.

Moment 22 – rädda mammor tvingar barn

När Annika Rejmer utvärderade projekt Karin, som är en fysisk miljö för utredning av våld i nära relation i Malmö, intervjuade hon flera kvinnor. De flesta hade barn och ett återkommande råd de fått var att vänta med att stämna om vårdnad. Tanken var att de skulle börja med att klara av

brottsmålet, därpå få en dom och först därefter begära ensam vårdnad.

– Mammorna kände stor oro över att lämna barnet till pappan för umgänge. Han hade varit våldsam mot henne. Många gånger även mot barnet. Sen ska mammorna lämna ut barnet för umgänge för att inte anklagas för umgängessabotage. Det är otroligt ångestfyllt. Mammorna tänker ut strategier för att hantera detta, berättar Annika Rejmer.

Några valde att låta mannen komma hem till sin egen bostad för att utöva umgänge. Tanken var att kunna skydda barnen, men ofta resulterade det i ytterligare misshandel av kvinnan.

– Det här är ju moment 22. Hur ska man hantera detta? Vi har inga strategier.

Annika Rejmer träffade även mammor där varken målsägandebiträdet eller någon annan upplyst henne om att hon kunde begära ensam vårdnad.

*»Föräldrarna befinner sig
ofta i parallella livskriser.
Vårdnadstvisten kan ses
som ett symptom på andra
bakomliggande omständigheter.
Våld är en sådan omständighet«*

– Kvinnor, vars män blivit dömda till mellan tre och tio års fängelse, sitter i de här djupintervjuerna och säger ”om jag inte får iväg pojkarna till umgänge på fängelset, vilket pojkarna inte vill, så hotar han mig med att stämna om ensam vårdnad och det får han säkert”.

Ingen hade informerat kvinnorna om vilka rättsregler samhället faktiskt har. Ingen hade heller hjälpt dem att förändra sin självbild, utan kvinnorna ställde upp på allt vad mannen begärde av dem, därför att de var rädda att förlora vårdnaden, understryker Annika Rejmer.

Samverkan behövs

Samarbetssamtal och handläggning i domstol är alltså det stöd mammor i vårdnadstvister kan få. Vilken kvalitet stödet har beror på vilken kommun hon bor i.

– Jag tror att alla som jobbar med de här frågorna på familjerätten och i tingsrätten gör sitt allra yttersta utifrån de resurser de har. Har man inte resurserna gäller det att kvinnan har tur och träffar en familjerättssekreterare som är kompetent, intresserad och engagerad och en domare som tycker att de här frågorna är viktiga.

Insatserna måste bli differentierade och målgruppsanpassade, slår Annika Rejmer fast. Idag tar de inte hänsyn till de parallella livskriserna, utan ser bara vårdnadstvisterna. Man ser inte heller att kvinnor och barn har olika behov.

– Vi måste byta perspektiv. Socialtjänsten gör sitt och tingsrätten sitt i handläggningen av vårdnadstvister. Ingen tar ansvar för ett helhetsperspektiv. Jag skulle vilja se, om inte samverkan så åtminstone, en samordning av myndigheters insatser. Både socialtjänstens personal och domarna behöver metoder att kunna möta olika familjer, olika kvinnor, olika barn utifrån det behov de har.

Dessutom måste föräldrarna få stöd för att kunna implementera domen och avtalet i sin vardag. På så vis tror Annika Rejmer att man skulle kunna, om inte lösa konflikterna, så kanske dämpa dem en aning.

»Våldsamma fäders föräldraskap och värmandet om deras barn«

Lynne Harne är doktor vid School for Policy Studies University of Bristol, i Storbritannien. Hon undervisar i kriminologi, familjepolitik och kvinnovetenskap, samt forskar om familjelagstiftning för organisationen Rights of Women. I fjol kom hennes bok "Violent Fathering and the Risks to Children: the Need for Change".

Tolv barn har mördats varje år i England och Wales mellan år 2004 och 2008 av sina fäder under umgängestillfällena, enligt Lynne Harne.

– Vi i Storbritannien har precis som ni i Sverige föreställningen att våldsamma fäder ändå kan vara good enough, tillräckligt bra, föräldrar. Särskilt efter en separation. Det finns en tro att våldet mot modern upphör när de separerat. Det är inte sant, slår Lynne Harne fast.

Våldet fortsätter även efter separation. Ofta blir det just när barnet ska överlämnas mellan föräldrarna, som det blossar upp igen.

– Det finns också föreställningar om att barn inte blir allvarligt påverkade av pappans våld. Men en undersökning vid Londons universitet från år 2009 visade att ett barn inte behöver kontakt med en förälder den inte bor med, om barnet inte redan har en bra relation med den föräldern, om kontakten sker mot barnets önskan eller om det förekommer övergrepp och vanvård.

Naturligtvis, fortsätter Lynne Harne, gillade inte myndigheterna dessa resultat. Och de ignorerade dem. Men detta är vad den omfattande

undersökningen "Impact of Family Breakdown on Children's Well-Being Evidence Review" faktiskt kom fram till, betonar hon.

Konsekvenser på lång sikt

I Storbritannien finns många undersökningar där barn direktintervjuats om sina erfarenheter av våld i hemmet. Audrey Mullender, vid Bristols universitet, har lett en av dem. De flesta barn, i princip alla, till och med så unga som sex veckor, märker att det pågår våldsamheter i hemmet. Äldre barn har berättat att de är rädda för sina pappor. De vill att han ska vara en "riktig pappa". Många av barnen vill inte ha kontakt med sin våldsamme pappa så länge han slår, visade Mullenders undersökning.

– Några av barnen hade återupptagit kontakten med sin pappa men avslutade den när han började slå mamman igen. De kände sig inte längre säkra, säger Lynne Harne.

De långtidsverkande skadorna på barn som lever i hem där våld förekommer är välbelagda. Lynne Harne hänvisar till forskaren Kitzman som med sitt forskarlag slagit fast att barn som upplevt våld mot den ena föräldern får sämre resultat i skolan, vilket leder till sämre utbildning. De får mer ofta psykiska problem, hamnar i missbruk, ungdomsbrottslighet och hemlöshet, än barn som inte upplevt våld i hemmet.

Våldsamma fäder

Men hur ser då de våldsamma fäderna på sitt eget föräldraskap? På sin papparoll? Lynne Harne har frågat dem. I sin undersökning "Violent Fathering and the Risks to Children: the Need for Change" intervjuade Harne 20 våldsamma fäder, som dömts att delta i programmet "4 perpetrator", om deras föräldraskap. Hennes metod var kvalitativa djupintervjuer, där huvudfrågan var hur de dömda fäderna själva såg på den påverkan våldet hade på barnen.

– Alla fäderna hade blivit separerade från sina familjer och deltog i program för att behandla sin våldsbenägenhet. De flesta hade varit i programmet i sex månader eller längre. Samtliga hade en historia av våld mot kvinnor, hälften av dem var dömda, en femtedel var dömda

för barnmisshandel och övergrepp mot barn. Oftast gällde det fysisk misshandel.

Yrkesmässigt fanns allt ifrån universitetslärare till officerare representerade bland fäderna. Tillsammans var de knutna till 55 barn, varav 18 under sju år. Hälften av fäderna hade flyttat från en familj till nästa. Några hade även lämnat den andra familjen och byggt upp en tredje.

»Det handlar snarare om en kultur, en patriarkal struktur, där fäder kan vara våldsamma mot kvinnor och skada barn, utan att det blir några konsekvenser för dem«

– Om våldsamheten inte behandlas och de tillåts att vara med barn så kommer de flesta att fortsätta utöva våld i familj efter familj.

Fem av de tjugo fäderna hade själva upplevt våld under sin barn-dom. Så bilden att våldet går i arv – om man själv har blivit utsatt utsätter man andra – stämmer inte. I alla fall inte för mer än en minoritet av fäderna, konstaterar Lynne Harne.

– Istället skulle jag lyfta fram en annan förklaring till varför våldet kan fortgå. Det handlar snarare om en kultur, en patriarkal struktur, där fäder kan vara våldsamma mot kvinnor och skada barn, utan att det blir några konsekvenser för dem.

Förnekelse av effekter

Intervjuerna visade att det fanns ett påtagligt förnekande av våldets inverkan på barnen hos de våldsamma fäderna. Lynne Harne utgick från de checklistor, vilka förövare som tas in på behandlingar fyller i, eftersom det visat sig vara betydligt lättare för förövare att avslöja vad de gjort genom att klicka i rutor med olika gärningar förtryckta, än att berätta om det öppet. Därpå jämförde hon vad männen själva uppgav vara anledningen till att de fått gå i programmet. Detta var vad en av fäderna erkänt att han gjort mot modern, vilket barnet fått bevittna:

- * Tryckte upp henne mot väggar eller ner på golv
- * Satt eller stod på henne
- * Slog knytnävarna i väggen
- * Slog henne med knytnävarna
- * Kastade mat eller saker
- * Förgrep sig på henne sexuellt
- * Skrek, skällde och svor på/mot henne.
- * Hotade att skada barnen.

Inget av detta trodde fadern i intervjun med Lynne Harne hade någon betydelse för barnet. Men hans redogörelse var motsägelsefull. Å ena sidan påpekade han att våldet inte hade spelat någon roll för sonen. Å andra sidan berättade han konkret om hur sonen påverkats: ”Sonen kom och slog mig när jag skrek på hans mamma. Han försökte skydda henne”.

En annan pappa erkände att barnen grät som en konsekvens av att det förekom våld, men ansåg samtidigt att eftersom han älskade sina barn ”jämnade det ut sig”.

De flesta fäderna i Lynne Harnes undersökning hade tagit hand om barnen medan mammorna arbetade. Endast en av dem sa att han insåg att barnen hade egna behov som borde prioriteras. Majoriteten av fäderna i Lynne Harnes undersökning blev istället ofta irriterade på sina barn och saknade känsla för deras utvecklingsnivå och behov. En pappa sa: ”Om jag satte mig ner med min femåriga dotter och hon försökte läsa för mig, kunde jag ibland bli irriterad om jag kände att hon inte försökte tillräckligt.”

– Det viktigaste är inte att försöka ge dessa fäder utbildning i att bli bra föräldrar utan det viktigaste är att ändra deras attityder. De måste förstå att barn är människor med egna rättigheter och att de har egna behov, säger Lynne Harne, som upplevde att fädernas, i hennes undersökning, skäl att vilja ha kontakt med sina barn, tveklöst var att barnen kunde ge dem ovillkorlig kärlek.

– De utgår från att barnet alltid älskar dem. De tror inte barnet påverkas av våldet. De tänker inte på barnets önskningar, känslor eller att barnet är mycket rädd för dem. En pappa sa att varje gång han

skulle hämta barnet för umgänge sprang barnet till grannen och gömde sig. Han förklarade detta med att ”det är mamman som manipulerat barnet”. Han skyllde på PAS och ville inte erkänna barnets rädsla.

Brist på barnperspektiv

Lynne Harne övergick därpå till att tala om de olika inriktningar som programmen för behandling av våldsamma fäder har. Vissa program sätter barnets och moderns säkerhet först. Andra betonar att fadern ska reparera sin relation till barnet.

– De lägger fokus på pappans behov snarare än barnets. Många gånger lyfts fädernas egen smärta fram snarare än den smärta våldet och övergreppen orsakat barnet.

Lynne Harne ger exempel: En pappa berättade att han sagt till barnet ”att han skulle skicka mamman i fängelse om hon inte gick med på mer umgänge mellan honom och barnet”.

– Det fanns ingen som helst insikt om vad ett sådant yttrande gör med barnet. Jag talade med modern och hon berättade att dottern, 7 år, var så stressad att hennes hår ramlade av. Sonen var sängvätare. Båda barnen var så rädda att mamman skulle förlora vårdsnaden. De var så rädda för sin pappa och det enda mamman kunde säga var: ”Ni måste gå på umgänget.”

Förövarprogrammen förändrade sällan fäderna. Inte tillräckligt för att göra dem säkra för barnen vid umgänge, anser Lynne Harne. Många av förövarna hade varit med i programmen i över ett år. Några längre än två.

– Ett grundproblem är att många program ser fäderna som offer. Med den synen kommer förmodligen inte deras beteende att förändras.

Riskbedömningar

Vad styr då om en våldsam pappa ska få umgås med sina barn? I England och Wales fick domstolen, som dömer i vårdnadsärenden, år 2008 i uppdrag att göra en strukturerad riskidentifiering och bedömning, när det fanns misstanke om att barnet kunde utsättas för skada.

– Det är obligatoriskt för socialarbetare och polis att gå igenom en

checklista för att bedöma de risker som finns. Den ska användas före det första besöket hos familjerätten i domstolen.

Checklistan lyfter fram följande risker:

- * Föräldern har tidigare orsakat barnet skada
- * Våld i hemmet
- * Svartsjuka
- * Ett ägandebeteende mot barnen
- * Våld efter separationen
- * Hot
- * Annat våld, vapeninnehav inkluderat
- * Våld kopplat till umgänge
- * Självmordsförsök
- * Missbruk av droger eller alkohol
- * Kulturella faktorer, som tvångsäktenskap
- * Funktionsnedsättningar hos barnet

Lynne Harne har undersökt fall före och efter denna checklisterutin infördes. Före skedde skyddsinsatserna slumpartat och det var svårt att se hur beslutet tagits. I åtta av femton fall sa myndigheterna att det var säkert för barnen att inleda ett umgänge med pappan.

– I ett fall hade mamman upplevt daglig fysisk och verbal misshandel i barnets närvaro, och fortsatt blivit trakasserad efter separationen. Pappan drack alkohol, hotade med självmord och mamman gick till en början med på umgänge av rädsla för vad han annars skulle göra. Barnet, 1 år, kom tillbaka, stressad och täckt i avföring, pappan hade inte bytt blöja. Han fick fortsatt umgänge av ”contact center” som är en neutral instans.

Senare visade kontroller i polisregistret att mannen var dömd för våld i hemmet, var alkoholberoende och hade misstänkts för att ha begått två sexuella övergrepp, där brott inte kunnat styrkas.

– Hans umgänge skulle kvarstå.

Efter risk-identifieringsformulärets införande har det blivit betydande förbättringar av rutinerna kring våldsamma fäders tillfälliga umgänge med barnen. Lynne Harne har studerat 18 fall och funnit

att alkohol- och drogmisbruk erkänts som en riskfaktor. Den information polisen kunnat ge har oftare använts, och det faktum att vissa kvinnor lever med skyddade adresser, kanske på skyddat boende, gör att deras barn bedöms vara utsatta för högre risk.

Däremot tillmättes våld efter separationen, särskilt om den var verbal, som dödshot, mycket liten betydelse. Anmärkningsvärt, anser Lynne Harne, eftersom i den interna riskbedömning som polisen använder sig av är mordhot en av de absolut mest alarmerande indikationerna på att ett barn kan komma att mördas.

– I stort upplevde familjedomstolarna att de hade nytta av checklistorna och den obligatoriska genomgången av varje fall. De fick en bra förståelse av våld i hemmet, men de talade främst om detta i termer av att förhindra barnmord. Det fanns en bristande förståelse för icke-fysiskt våld, säger Lynne Harne.

Efter att fallen checkats av mot riskbedömningslistan gick de vidare och gjorde en säkerhetsbedömning, där även barnets perspektiv skulle beaktas.

Slutsatsen Lynne Harne drar är att när barnen sa att de var rädda för sina fäder blev de oftast lyssnade på. I de fall barnen var äldre än fem år, rekommenderades inte umgänge. Men om de var yngre än fem, bedömdes de oftast som för små för att förstå vad de själva ville.

– Tvillingar på tre år hade sett sin mamma knuffas nerför trappor och berättade vad de sett, men det viftades bort med att de var för små. Små barn utsätts för den största risken, men de är också de som minst tas på allvar, säger Lynne Harne.

Men för de barn, som var äldre än fem år och tydligt kunde uttrycka ”jag vill inte träffa pappa. Jag är rädd för honom” har säkerheten höjts väldigt mycket.

– Riskidentifikationen och säkerhetsbedömningen har även förbättrats i de fall där kvinnor har polisanmält och männen förklarats skyldiga. Om kvinnan inte har polisanmält och mannen förnekar våldet är det inte troligt att det betraktas som en risk. De flesta mammor polisanmäler ju inte heller, säger Lynne Harne, som

avslutar med att betona att våldsamma fäder är mycket manipulativa och citerar forskarna Bancroft och Silverman:

”Man kan inte bedöma en misshandlares förhållande till sitt barn utifrån hans egna ord eller de känslor han uttrycker, mängden tårar han faller när han talar om sina barn. Inte heller fotografierna han så stolt visar behöver betyda någonting. Sådana utspel kan snarare härledas till manipulationer eller en självcentrering, än omsorg om barnet”

– Min undersökning visar samma sak. Fäderna som slår kan uppföra sig väldigt väl när de observeras och vara otroligt manipulativa och charmiga. För att bedöma våldsamma fäder är det mammorna och barnen vi ska prata med. De kan ge information om pappans föräldraskap. Vi ska inte lita på de våldsamma fädernas egna omdömen om sig själva, säger Lynne Harne.

Vårdnadstvisten – med barnet i fokus?

En journalistisk dokumentation av Roks konferens om vårdnad och umgänge 2011

Den svenska lagstiftningen kring vårdnad och umgänge har tagits fram med goda avsikter. Men kvinnojourserna har länge vittnat om att lagstiftningen inte ser till alla barns bästa. Barnperspektivet saknas ofta när kvinnor och barn som utsatts för mäns våld möter samhällets olika aktörer.

Hösten 2011 arrangerade Roks konferensen »Vårdnadstvisten – med barnet i fokus?« i syfte att uppmärksamma den rådande situationen när det gäller vårdnads- och umgägesfrågor. Är dagens regelverk det bästa tänkbara? Lever samhällets aktörer upp till lagstiftarens intentioner? Den här skriften är en journalistisk dokumentation av konferensen.